

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Радчук Дар'я Юріївна

**ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ
СПРЯМОВАНOSTІ НА МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ В
УМОВАХ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ**

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта (Тифлопедагогіка. Сурдопедагогіка)

Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

_____ С. В. Кульбіда,

доктор педагогічних наук, професор
кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
«____» _____ 20__ року

Виконавець

_____ Д. Ю. Радчук

«____» _____ 20__ року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ СПРЯМОВАНOSTІ НА МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ.....	8
1.1. Значення спрямованості на майбутній професійний успіх для подальшої соціалізації особистості учнів зі зниженим слухом.....	8
1.2. Особливості формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів.....	16
Висновки до розділу 1.....	26
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СПРЯМОВАНOSTІ НА МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ В УЧНІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ В ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ.....	28
2.1. Дослідження рівня спрямованості на майбутній професійний успіх учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом в умовах спеціального закладу освіти.....	28
2.2. Напрями формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів.....	43
Висновки до розділу 2.....	52
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СПРЯМОВАНOSTІ НА МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ В УЧНІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ.....	54
3.1. Зміст програми з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти.....	54
3.2. Аналіз результатів дослідження.....	64
Висновки до розділу 3.....	72
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ДОДАТКИ.....	85
--------------	----

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі становлення України як демократичної держави формується нове ставлення суспільства до дітей з різноманітними порушеннями психофізичного розвитку, нове бачення умов і шляхів їх соціалізації та інтеграції в соціум. Перед психолого-педагогічною наукою стоїть необхідність розробки сучасних засобів навчання та виховання, які б підвищували рівень соціальної адаптації дітей з обмеженими можливостями.

Сучасний етап розвитку спеціальної освіти, вимагає особливої уваги щодо організації процесу формування спрямованості на майбутній професійний успіх дітей, які мають особливі освітні потреби, в тому числі зі зниженим слухом. Супровід професійного самовизначення даних осіб набуває вагомого значення, оскільки в системі шкільних дисциплін обрання майбутньої професії займає особливе місце. Спеціальна школа покликана допомогти учням зі зниженим слухом оволодіти професією і адаптуватись до суспільного середовища, активно соціалізуватися у ньому.

Проблема професійного самовизначення особистості та формування готовності старшокласника до вибору професії розглядається у працях Г. Балла, В. Зінченка, Л. Йовайші, Є. Клімова, Б. Федоришина та ін. Дослідження окремих вчених присвячено проблемам психології трудової діяльності, вивченню особливостей протікання трудових процесів у дітей зі зниженим слухом (А. Дьячков, Т. Розанова, Л. Фомічова). Велику увагу трудовому навчанню та вихованню, професійній орієнтації та свідомому вибору професії учнів зі зниженим слухом приділяли Г. Зайцева, Ж. Шиф та ін. Однак, більшість дослідників звертають увагу на застарілість напрямів та методів, навчальних програм та форм проведення уроків у спеціальних школах.

Підготовка учнів спеціальної школи до майбутньої праці, їх працевлаштування в сучасних соціально-економічних умовах ускладнюються через відсутність методик експертизи трудових можливостей і професійної орієнтації, заснованих на психофізичній діагностиці та механізмах бронювання

робочих місць для випускників, стимулювання використання їх праці на підприємствах різних форм власності у тому числі й індивідуальної за місцем проживання. Низький рівень готовності учнів до праці зумовлюється недостатньою ефективністю організації в школі професійно-трудового навчання, яке нерідко проводиться у відриві від суспільно корисної продуктивної праці.

Проблема формування спрямованості на майбутній професійний успіх у старшокласників зі зниженим слухом, самовизначення, як передумови успішності адаптації й інтеграції випускників спеціальної школи у сучасні суспільні відносини ще недостатньо досліджені та перебувають на стадії формування, що потребує включення нових адаптованих засобів корекційного впливу не тільки під час уроків, а й під час всього освітнього процесу в закладі спеціальної освіти. Актуальність проблеми зумовила вибір теми магістерської роботи: «Формування у старшокласників зі зниженим слухом спрямованості на майбутній професійний успіх в умовах спеціального закладу освіти».

Зв'язок роботи з науковими темами. Дослідження виконано в межах наукової теми кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка: «Корекційно-реабілітаційна діяльність в сучасному освітньому просторі» (державний реєстраційний номер 0121 U 09109).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність впровадження програми з формування у старшокласників зі зниженим слухом спрямованості на майбутній професійний успіх в умовах спеціального закладу освіти.

Завдання дослідження:

1. Висвітлити теоретичні аспекти процесу формування в учнів зі зниженим слухом спрямованості на майбутній професійний успіх в ході аналізу науково-методичної, спеціальної, педагогічної, психологічної літератури.

2. Проаналізувати особливості формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів.

3. Дослідити рівень спрямованості на майбутній професійний успіх учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом в умовах спеціального закладу освіти.

4. Розкрити напрями формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів.

5. Розробити програму з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти.

Об'єкт дослідження – процес формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом.

Предмет дослідження – особливості формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку в процесі трудового навчання.

Елементи наукової новизни одержаних результатів. Обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність впровадження програми з формування у старшокласників зі зниженим слухом спрямованості на майбутній професійний успіх в умовах спеціального закладу освіти; досліджено рівень спрямованості на майбутній професійний успіх учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом в умовах спеціального закладу освіти; розкрито напрями формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів; визначено сучасні напрями корекційної роботи по формуванню адекватних реакцій на ті чи інші проблемні ситуації, які пов'язані з процесом формування спрямованості на майбутній професійний успіх учнів означеної нозології.

Уточнено напрями формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів Подальшого розвитку набули форми і методи формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів означеної нозології в процесі трудового навчання.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблена програма з формування у старшокласників зі зниженим слухом спрямованості на майбутній професійний успіх в умовах спеціального закладу освіти сприяє підвищенню ефективності процесу професійного самовизначення учнів означеної нозології з урахуванням сучасних умов праці. Запровадження засобів трудового навчання в процесі формування спрямованості на майбутній професійний успіх у старшокласників зі зниженим слухом сприяє покращенню психофізичного розвитку даних дітей, покращенню процесу їхньої соціальної адаптації та інтеграції в суспільство. Основні результати дослідження можуть бути використані для вчителів та вихователів спеціальних та інклюзивних закладів освіти, батьків, студентів-дефектологів, слухачів курсів підвищення кваліфікації. Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес КЗСОР Косівщинська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Сумського району (акт від 25 травня 2021 р.).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися під час проведення «Круглого столу» з проблем психолого-педагогічної і соціальної реабілітації, соціально-трудової адаптації та інтеграції дітей з обмеженими можливостями здоров'я в рамках проблемної групи за темою «Формування безперешкодного середовища для життєдіяльності дітей з обмеженими можливостями здоров'я»; під час участі у VI Міжнародній науково-практичній конференції «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (листопад 2020 р., м. Суми); під час участі у VIII Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих учених «Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців» (травень, 2021 р., м. Суми); під час участі у VII Міжнародній науково-практичній конференції «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (листопад 2021 р., м. Суми).

Публікації. Зміст наукової роботи висвітлено у 2 наукових статтях: «Формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом як психолого-педагогічна проблема», яка була опублікована у збірнику наукових праць VIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих учених «Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців» (травень, 2021 р., м. Суми); «Напрями формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів», яка була опублікована у збірнику наукових праць VII Міжнародної науково-практичної конференції «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (24 листопад 2021 р., м. Суми).

Структура й обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів і загальних висновків, списку використаних джерел (83 найменування) та 8 додатків. Загальний обсяг магістерської роботи складає – 100 сторінок, з них – 77 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ СПРЯМОВАНOSTІ НА МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ

1.1. Значення спрямованості на майбутній професійний успіх для подальшої соціалізації особистості учнів зі зниженим слухом

Сучасний етап розвитку суспільства обумовлює необхідність розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження в освітній процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досягнень з метою забезпечення у кожному освітньому закладу відповідних умов для навчання і виховання фізично та психічно здорової особи.

В умовах спеціальної школи трудове навчання і виховання розглядається як важливий засіб корекції, розвитку й формування особистості учнів зі зниженим слухом, підготовки їх до трудової діяльності після закінчення школи, розумового напруження, яке впливає на всі функції людського організму. Спеціальна школа покликана допомогти учням зі зниженим слухом оволодіти трудовою професією і адаптуватись до суспільного середовища, активно соціалізуватися у ньому.

Проблема формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом є досить актуальною і потребує свого вирішення, адже спрямованість на професію, яка формується впродовж навчання у спеціальній школі дає можливість майбутньому фахівцю реалізуватись у професійному колективі, сприяє активізації зусиль щодо постійного професійного самовдосконалення, що, в свою чергу, дозволяє відчувати особисту самодостатність та конкурентоспроможність на ринку праці.

Спрямованість розуміють як систему стійко домінуючих мотивів. Б. Ананьєв розглядає спрямованість як властивість особистості, основою якої є

сукупність ціннісних орієнтацій, динамічних відносин, мотивів поведінки [1; 70].

Загальна спрямованість особистості відображає людські, громадянські позиції, розуміння нею сенсу життя, свого місця в ній, особливості світогляду, життєвих ідеалів, потреб, прагнень та служить передумовою розвитку професійної спрямованості.

Спрямованість на майбутній професійний успіх – це ієрархія або сукупність стійких мотивів, що орієнтують діяльність особистості, що виражається в інтересах, відносинах, цілеспрямованих зусиллях [25]. Професійна спрямованість трактується як сукупність мотивів, установок особистості, планів, ціннісних орієнтацій у галузі певної професійної діяльності.

Спрямованість на майбутній професійний успіх стає найважливішою в особистісній спрямованості учня і визначає його інтереси, схильності, переконання, ідеали. Професійна спрямованість диктує стиль життя, розподіл вільного часу, придбання знань, інтерес до певних навчальних предметів, переваги у спілкуванні і т.ін.

Згідно з дослідженнями С. Рубінштейна, професійна спрямованість особистості – це вияв загальної спрямованості у праці, яка розглядається як засіб виховання особистості. На думку В. Сластьоніна, професійна спрямованість особистості – це доволі усвідомлена й емоційно виражена орієнтація особистості на певний вид професійної діяльності [61].

Спрямованість на майбутній професійний успіх вважають одним із суттєвих компонентів особистості, що виявляється в зосередженості особистості на предметі діяльності, у прагненні глибше пізнати його, вивчити, набути певних знань, умінь, навичок [21].

Грунтуючись на вже наявних трактуваннях поняття професійної спрямованості особистості, розуміємо його як інтегроване поняття, яке є компонентом загальної спрямованості особистості, безпосереднім чином пов'язане з мотиваційною сферою людини, яка формує вибіркове позитивне

ставлення до професії, особистісне прагнення застосовувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професії та самореалізуватися в ній.

Дослідники Б. Ананьєв, Л. Божович, В. Сластьонін, С. Яремчук та ін. традиційно до структури професійної спрямованості відносять такі компоненти та їх показники: когнітивний (знання про професію, усвідомлення важливості професії тощо); емоційний (пізнавальний інтерес, інтерес до фаху, позитивне ставлення до професії, задоволеність нею, певні переживання, пов'язані з професійною діяльністю, тощо; діяльнісний або поведінковий (характеристики досвіду: уміння, певні дії та операції тощо) [3; 17; 45].

Спрямованість на майбутній професійний успіх особистості необхідно розуміти як інтегроване поняття, яке є компонентом загальної спрямованості особистості, безпосереднім чином пов'язане з мотиваційною сферою людини, яка формує вибіркове позитивне ставлення до професії, особистісне прагнення застосовувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професії та самореалізуватися в ній.

Спрямованість на майбутній професійний успіх учнів зі зниженим слухом формується в процесі здійснення професійної орієнтації, яка уявляє собою систему державних заходів, спрямованих на формування в учнів зі зниженим слухом психологічної готовності до вибору професії на основі потреб суспільства із урахуванням інтересів і схильностей. Ключовими елементами визначення такого типу є державне управління процесом підготовки учнів зі зниженим слухом до вибору професії, спрямованість цього управління на певне коло професій і на певні галузі виробництва, формуванню в учнів зазначеної нозології психологічної готовності вибору саме цих професій [7; 59].

Визначальною позицією в сучасній системі професійної орієнтації є бачення особистості насамперед не як об'єкта, а як суб'єкта саморозвитку. І саме цей процес саморозвитку покладено в основу формулюючих функцій профорієнтації. Особистість у професійній орієнтації виступає як суб'єкт діяльності, суть якої полягає у підготовці допрофесійного самовизначення [2]. Засоби професійної орієнтації при цьому набувають характеру сприятливих

умов, що стимулюють розумово відсталих учнів до профорієнтаційної діяльності й через це до самопізнання, самокорекції й саморозвитку із спрямуванням на оптимальне вирішення власних життєвих завдань.

В ході формування спрямованості на майбутній професійний успіх учень зі зниженим слухом вводиться в центр процесу професійної орієнтації, стає суб'єктом профорієнтаційної діяльності – використовує засоби професійної орієнтації для підготовки до свого власного й самостійного професійного самовизначення. Суспільство в даному разі має сприяти пошуковій діяльності особистості, а не обмежувати цю діяльність вирішенням замовного завдання [6; 23; 64].

Здійснення учнем вільного й усвідомленого професійного самовизначення відбувається за допомогою професійної інформації, яку можна визначити як психолого-педагогічну систему формування в розумово відсталого учня активної профорієнтаційної позиції, що відповідає суб'єктивним і об'єктивним умовам.

Процес накопичення професійної інформації базується на відповідній педагогічній інтерпретації інформаційного матеріалу про окремі професії, про особистість у проекції на професійну діяльність, про суб'єктивні та об'єктивні умови професійного самовизначення і реалізації особистості учня зі зниженим слухом у професійній діяльності [11; 24; 50]. Педагогічна підготовка профорієнтаційної роботи учнів даної нозології передбачає створення необхідних умов для їхньої діяльності в пошуку й аналізі нової інформації різними засобами. Робота з профінформацією передбачає вирішення таких основних завдань [28]:

- ознайомлення учнів з інформаційним матеріалом, що характеризує масові професії;
- інформування учнів про умови оволодіння професіями (про навчальні заклади, навчальні предмети, строки навчання, кваліфікаційні перспективи);
- формування в учнів позитивного ставлення до різних видів професійної діяльності;

– формування в учнів стійких професійних інтересів і правильно мотивованих професійних намірів, в основу яких покладено усвідомлення своїх власних професійно значущих психологічних особливостей, здібностей, а також соціально-економічних умов вибору професії.

Підготовка учнів спеціальної школи до майбутньої праці, їх працевлаштування в сучасних соціально-економічних умовах ускладнюються через відсутність методик експертизи трудових можливостей і професійної орієнтації, заснованих на психофізичній діагностиці та механізмах бронювання робочих місць для випускників, стимулювання використання їх праці на підприємствах різних форм власності у тому числі й індивідуальної за місцем проживання. Низький рівень готовності учнів до праці зумовлюється недостатньою ефективністю організації в школі професійно-трудового навчання, яке нерідко проводиться у відриві від суспільно корисної продуктивної праці.

Визначаючи сутність праці як соціально організованого моменту, вчені зазначають, що саме праця повною мірою розкриває для учнів зі зниженим слухом світ духовний і світ матеріальний. Завдяки конкретності і доступності чуттєвого сприйняття цілей, завдань і змісту трудової діяльності в школярів розвивається мислення, формуються уміння співставляти свої дії з метою праці тощо [18; 37; 65].

Розглядаючи трудову підготовку як невід'ємну частину програми соціалізації особистості зі зниженим слухом, Л. Виготський підкреслював, що організована особливим чином праця такій дитині забезпечує все: спілкування, мовлення, мислення тощо [14]. Ось чому всі дослідники, які займалися вивченням освітнього процесу цієї категорії школярів, завжди приділяли велику увагу їх трудовому навчанню і вихованню.

Правильно створені умови, форми і зміст професійно-трудової підготовки спеціальної школи здатні забезпечити старшокласникам зі зниженим слухом оволодіння професійно-трудовими знаннями, навичками та уміннями, професійними програмами. Це середовище повинне компенсувати обмеження

життєдіяльності школяра в системі спеціального навчального закладу, дозволяючи йому після закінчення школи, реалізовувати себе на ринку праці в доступних для нього галузях. Робота школярів у шкільних майстернях сприяє усвідомленню ними суспільної користі й виробничої значущості праці. Розмаїття видів праці, в яких беруть участь учні, дає змогу розвивати їх різнобічні задатки, нахили, інтереси, створити умови для вибору майбутньої професії.

Необхідним структурним елементом профорієнтації виступає також система професійної консультації, яка уявляє собою систему довідкових порад щодо умов правильного вибору професії.

Професійна консультація є системою психологічного вивчення особистості учня зі зниженим слухом з метою надання йому обґрунтованих порад щодо оптимальних для нього напрямків і засобів професійного самовизначення. Таким чином, у центрі професійної консультації, перебуває особистість у всій складності її психологічної структури, з індивідуальними особливостями прояву її психічних функцій, з її потребами, домаганнями, інтересами, зі сформованою профорієнтаційною позицією. В основі такої позиції – спрямованість особистості на самостійне вирішення проблеми власного професійного самовизначення [12; 32; 41].

В процесі здійснення професійної консультації використовуються методи виявлення актуалізованих на даний час інтересів учня зі зниженим слухом, його ставлень й установок, намірів. Це допомагає вчителю не лише скласти своє враження про психологічні особливості учнів зі зниженим слухом у профконсультаційному плані, а й виявити істинні причини його неуспішності з якогось виду навчальної праці.

В ході професійного консультування доцільним є використання методики виявлення й оцінювання загальних інтересів особистості (навчальних, побутових, спортивних, педагогічних тощо), професійних інтересів, професійної спрямованості і професійних намірів, комунікативних і організаторських схильностей.

Вагомою складовою професійної орієнтації є професійний добір, який визначається як система роботи з надання порад і допомоги людині щодо прийняття нею рішення про такий вибір конкретного виду професійної діяльності, який би максимально відповідав суб'єктивним і об'єктивним умовам професійного самовизначення, перспективам подальшого розвитку даної особистості та її успішній реалізації в професійній діяльності [35]. Виділення системи профдобору в окремий структурний елемент професійної орієнтації необхідне через його специфічну мету, яка передбачає не підготовку учня зі зниженим слухом до професійного самовизначення з майбутнім фіналом, а саме цей фінал, тобто вирішення питання про реалізацію професійного самовизначення.

За своїм змістом і своєю метою профдобір протистоїть профвідбору. Йдеться про зіставлення двох полюсів: на одному – люди, на іншому – професії. У разі профдобору це зіставлення полюсів набуває такого змісту: з одного боку – конкретна людина з її інтересами, потребами, домаганнями, з іншого боку – множина професій, з яких потрібно виділити (підібрати) одну, що найбільш відповідає інтересам особистості, а всю решту відсіяти [27; 74].

В системі профвідбору з одного боку розташована конкретна професія зі своїми вимогами до психологічної сфери особистості, з іншого – певна множина людей, з якої потрібно вибрати лише тих, хто задовольняє вимогам даної професії, а всіх інших людей відсіяти [53].

Взаємозв'язок між профінформацією, профконсультацією і профдобором у системі профорієнтаційної роботи має певні особливості, що впливають із завдань і логіки побудови освітнього процесу. Тільки за цих умов стає можливим підібрати для людини такий вид професійної діяльності де особистість максимально реалізує свої здібності. У такому разі людина має великі шанси на отримання задоволення від самого процесу й результату праці яку виконуватиме як фахівець [26; 48; 82].

Праця, як чинник виховання, сприяє життєвому самовизначенню і правильному вибору професії. Яким би багатогранним не було виховне

значення навчання загалом, однак воно пов'язане головним чином із розумовою діяльністю і, природно, формує інтерес переважно до інтелектуальної праці. Тим часом більшість учнів зі зниженим слухом після закінчення школи вливається в сферу матеріального виробництва та обирає робітничі професії, які є засобом забезпечення матеріальних потреб. Саме з цього погляду уроки трудового навчання у спеціальній школі мають неабияке значення у формуванні трудових умінь і навичок, адже на цих уроках учні більше працюють фізично, що є своєрідним відпочинком від напруженої розумової праці, характерної для інших шкільних предметів, учень самостійно творить, мислить, фантазує.

На уроках трудового навчання розв'язується широке коло виховних питань. Насамперед у дітей виховується любов та сумлінне ставлення до праці – творчий підхід до трудових завдань, уміння й бажання працювати на загальну користь, у колективі, а також суспільні мотиви праці. По-друге, в учнів виробляються навички культури праці: охайності, бережливого ставлення до матеріалів та результатів своєї і чужої роботи, її планування. Саме тому, включаючись у трудовий процес, переживаючи ситуацію успіху, розумово відстала дитина докорінно змінює своє уявлення про себе і про навколишній світ, радикальним чином змінюється і самооцінка учня.

Інтерес виступає рушійною силою профорієнтаційної роботи. Якщо робота на уроці регламентована єдиною та обов'язковою для всіх програмою, яка націлена на формування системи знань, вмінь та навичок, то позакласна діяльність імponує учням добровільністю участі в ній, свободою індивідуального вибору, формами спілкування, способами творчого самовираження – можливістю робити те, що бажаєш та можеш [5; 16; 47].

Головне завдання процесу формування спрямованості на майбутній професійний успіх учнів зі зниженим слухом полягає у розвитку в них інтересу до праці та обранню майбутньої професії з метою подальшої соціалізації особистості. Педагогами і психологами доведено, що пізнавальний інтерес є

основним внутрішнім мотивом навчання, тому розвиток пізнавального інтересу до праці виявляється досить важливим для учнів [39; 54; 73].

Таким чином, в ході аналізу науково-методичної, педагогічної, спеціальної, психологічної літератури висвітлено теоретичні аспекти процесу формування в учнів зі зниженим слухом спрямованості на майбутній професійний успіх. Зазначений процес за допомогою занять з профорієнтації сприяє розвитку уміння логічно мислити, збагачує активний словник, максимально розширює їх уявлення про навколишній світ, що особливо важливо для подальшої соціалізації особистості учнів зазначеної нозології. Спрямованість на майбутній професійний успіх є найважливішою в особистісній спрямованості учнів зі зниженим слухом, диктує стиль життя, розподіл вільного часу, створює сприятливі умови для задоволення індивідуальних інтересів учнів і прищеплення трудових умінь і навичок, придбання знань, сприяє їхньому особистісному розвитку.

1.2. Особливості формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів

Освітній процес сучасної школи має віддзеркалювати реальний характер життєвого простору, його суперечності й негаразди, позитивне й негативне, але разом з тим саме спеціальна школа має вселяти віру в прекрасне, виховувати прагнення до любові, тобто формувати загальнолюдські цінності і забезпечувати розширення світогляду, підвищуючи культурний рівень учнів.

Сучасна спеціальна школа має перейти на принципово нову особистісну парадигму, основною метою якої є розвиток життєзабезпечуючих якостей кожного учня з особливими освітніми потребами. В рамках цієї парадигми потрібно зробити перехід від підтримуючого навчання до інноваційного, що значно покращує формування професійних та загально культурних компетентностей учнів.

Професійний інтерес і професійні наміри найбільш сприятливо формуються в обстановці творчої діяльності учнів, при цьому спочатку виникає професійний інтерес, а потім визначаються стійкі професійні наміри, які сприяють формуванню професійної спрямованості учня.

Під спрямованістю на майбутній професійний успіх особистості розуміють одну з істотних її сторін, що виражається в інтересах, схильностях, наміри, ідеалах. Професійна спрямованість обумовлює мотивовану і цілеспрямовану діяльність при підготовці учня до вибору трудової діяльності та шляхів професійного становлення [19].

Процес професійного самовизначення учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку включає розвиток самосвідомості, формування системи ціннісних орієнтацій, моделювання свого майбутнього, побудову еталонів у вигляді ідеального образу професіонала.

В процесі формування трудових навичок в учнів зі зниженим слухом поступово зникають зайві рухи, зменшується напруження, увага переноситься з процесу на результат, виробляється ритм дій і можливість довільно змінювати темп роботи. Таким чином, формується автоматизм рухів та дій і створюються умови для одночасного виконання більш складної аналітико-синтетичної діяльності [10; 65; 78].

Процес формування трудових навичок включає декілька етапів, які різняться особливостями виконання дій і механізмами нейродинаміки [31].

Попередній етап – початок усвідомлення навичок, чітке розуміння мети, але недостатнє уявлення про способи її досягнення; при виконанні дій мають місце значні помилки.

Аналітичний етап – оволодіння окремими елементами дій, чітке розуміння того, як потрібно виконувати дії, поєднується з неточним, нестабільним їх виконанням, зайвими рухами при інтенсивній концентрації довільної уваги.

Синтетичний етап – формування цілісної системи трудових рухів, дій, автоматизація навичок, коли виконання роботи стає все більш якісним, зникають зайві рухи, послаблюється довільна увага.

Етап закріплення і високої автоматизації дій. Точне, економне, стабільне виконання дій поєднується з виконанням інших більш складних дій під контролем свідомості.

Особистісне самовизначення відбувається на основі освоєння суспільно вироблених уявлень про ідеали, норми поведінки і діяльності. Соціальна орієнтація багато в чому визначає професійну самосвідомість учня, його професійне самовизначення і професійний вибір.

Одним з пріоритетних критеріїв виявлення спрямованості на майбутній професійний успіх є рівень розвитку самооцінки. Самооцінка – компонент самосвідомості, що включає поряд із знаннями про себе оцінку людиною себе, своїх здібностей, моральних якостей і вчинків [36].

Самооцінка адекватна дозволяє поставитися до себе критично, правильно співвіднести свої сили із завданнями різної труднощі і з вимогами оточуючих.

Неадекватна (завищена або занижена) самооцінка перешкоджає виконанню зазначених функцій. Отже, адекватна самооцінка – необхідна умова формування особистості. Неадекватно завищена самооцінка – переоцінка себе особистістю, неадекватно занижена – недооцінка себе.

Самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань людини, тобто ступенем труднощі цілей, які він ставить перед собою. Розбіжність між домаганнями і реальними можливостями веде до того, що людина починає себе неправильно оцінювати, внаслідок чого його поведінка стає неадекватною (виникає підвищена тривога, емоційні зриви) [9; 43; 56].

Самооцінка при виборі професії передбачає оцінку своїх інтересів, здібностей і особистісних якостей, відповідність їх вимогам обраної професії.

Основна інформація про показники критерію самооцінки витягується з результатів застосування методик «Хто Я?», «Самооцінка» (комплексна методика діагностики здатності учня старшого шкільного віку до професійного самовизначення) [52].

В ході вибору найбільш ефективних методів та прийомів при формуванні спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку вчитель-дефектолог повинен спиратися на перевірені практикою та підтверджені результатами наукового узагальнення принципи, які являють собою визначену систему вихідних, основних дидактичних вимог до

процесу навчання, виконання яких забезпечує його необхідну ефективність [11; 44].

Процес формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку повинен спиратися на наступні принципи:

- принцип зв'язку профорієнтаційної роботи з уроками трудового навчання. Сутність його полягає в тому, що основою для профорієнтаційної роботи повинні бути знання, отримані учнями на уроках трудового навчання, що передбачає відповідну організацію трудової підготовки молоді невідривно від профорієнтаційної роботи з метою недопущення суто теоретико-інформативного характеру останньої. Спираючись на ці знання, вчитель вдосконалює навички учнів. Подібно до уроків трудового навчання, профорієнтаційні заходи мають сприяти прищепленню навичок практичної діяльності. З цією метою необхідно створювати сприятливі умови для такої практики [64];

- принцип корекційної спрямованості. Успішне виконання завдань профорієнтаційної діяльності можливе лише тоді, коли всі педагогічні заходи спрямовуються на послаблення або подолання психофізичних недоліків учнів. Система корекційних заходів під час профорієнтаційної діяльності має впливати на особистість учня в цілому і виявляється у єдності таких її компонентів, як пізнавальні й емоційно-вольові психічні процеси, досвід, спрямованість, поведінка, а також має бути розрахована на тривалий час [49];

- принцип систематичності у подачі матеріалу. Цей принцип діє в тісному зв'язку з попереднім: зміст профорієнтаційної роботи має бути тісно пов'язаний з програмою з трудового навчання. Послідовність подачі матеріалу повинна збігатися з послідовністю його вивчення на уроках [73];

- принцип урахування індивідуальних можливостей та інтересів учнів. Згідно з цим принципом зміст процесу формування професійної спрямованості має становити в першу чергу те, що цікавить учнів; завдання слід варіювати, щоб задовольнити потреби як сильних, так і слабкіших учнів. Зміст повинен

визначатися з урахуванням індивідуальних можливостей і запитів учнів. Така робота стимулює пізнавальну і мовленнєву активність розумово відсталих учнів: кожен учень одержує завдання на свій смак і відповідно до своїх здібностей [30];

– принцип цікавості, що є однією з основних умов стимулювання та підтримки інтересу до формування професійної спрямованості. Цікавість досягається головним чином шляхом використання матеріалів цікавої граматики – ігор, шарад, ребусів, загадок, а також шляхом широкого залучення засобів наочності – картин, малюнків, слайдів і т.ін. Цікавість – це те, що задовольняє інтелектуальні запити учнів, розвиває у них допитливість; це захопленість роботою, що виконується;

– принцип розмаїття форм і видів профорієнтаційної роботи. Інтерес підтримується не тільки змістом заходів, що проводяться, але і їх різноманітністю, незвичністю їх форм і видів, відмінних від уроків, а також незвичністю формулювання тем занять, форми подання певного матеріалу. Чим різноманітніші форми і види профорієнтаційної роботи, тим стійкіший інтерес до неї [7];

– принцип добровільності. Участь учнів у такій роботі повинна бути добровільною, а не примусовою. Але, щоб в учнів з'явилося бажання добровільно приймати участь у профорієнтаційних заходах, необхідно їх проводити захоплюючи, жваво, цікаво [65; 73].

Вивчення особливостей формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку повинно бути безпосередньо пов'язаним із вивченням трудової активності, рівня професійного самовизначення, соціально-психологічної адаптованості учнів означеної нозології.

При проведенні обстеження необхідно враховувати такі показники, як ціннісні орієнтації; найближчі, перспективні життєві плани і професійні наміри; рівень розвитку самооцінки; рівень розвитку професійної мотивації; особистісні особливості [8; 22; 40].

Головною проблемою організації позакласної роботи з профорієнтації в спеціальній школі в сучасних умовах є недостатня зацікавленість позакласними заняттями учнів зі зниженим слухом.

Для виявлення рівня зацікавленості учнів зі зниженим слухом позакласними заходами з профорієнтації, що проводяться в спеціальній школі доцільним є запровадження профорієнтаційних екскурсій, після проведення яких учні повинні заповнити відповідну анкету на предмет того, що вони дізнались та що їм сподобалося. На основі отриманих даних можна говорити про рівень інтересу до трудової діяльності.

Серед особливостей професійного відбору старшокласників зі зниженим слухом, які констатуються сучасними дослідженнями є [29; 67; 80]:

- поверхнева, фрагментарна зацікавленість учнів у проведенні позакласної роботи з профорієнтації, що підтверджується труднощами при відповіді на запитання анкети;
- у більшості досліджуваних учнів відсутня необхідність опановування певної професії, оскільки вони не розуміють її важливості;
- багато учнів найчастіше не усвідомлюють практичного значення профорієнтаційної роботи та розцінюють позакласні заходи з профорієнтації як розвагу в позакласний час.

Учні, які стоять на порозі професійного вибору, володіють особливим психологічним настроєм до самопізнання. Для них характерні: прагнення розібратися в собі, оцінка своїх можливостей у сучасному світі, в тому числі і професійному, прагнення оцінити, які умови можуть сприяти, а які заважати входженню у світі професій. Найбільшою сенситивністю у розвитку професійної самосвідомості володіють учні старшого шкільного віку, для яких проблема професійного та особистісного самовизначення є нагальною та актуальною [33; 42; 66].

З урахуванням того, що профорієнтаційні заходи сприятливо позначаються на розвитку навичок учнів, прискорюють процес практичного

оволодіння ними, необхідно до них залучати більше учнів. Для цього необхідно широко залучати учнів щодо їхньої участі в профорієнтаційній роботі і роз'яснювати користь останньої в практичному оволодінні навичками певного виду праці [32; 63].

В ході формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку необхідно прагнути до того, щоб учні свідомо обирали майбутню професію, тобто прагнули не лише вирішити особисті потреби у трудовій діяльності, але й намагались стати корисним учасником сучасного соціуму [34; 46].

Обов'язково треба враховувати принцип відповідності обраної професії. Йдеться про відповідність інтересів, нахилів, здібностей учнів старших класів потребам суспільного життя у професійних кадрах певної професії, що означає поєднання особистісного та громадського аспектів у процесі вибору учнем майбутнього професійного шляху. Висловлюючись іншими словами, людина не може обирати свою майбутню професію «добровільно», вона має узгоджувати власне рішення зі збалансованими потребами суспільства певного історичного етапу розвитку [58; 71].

Однією з особливостей формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку є активність самого учня у виборі професії. Він має перебувати в активному стані у процесі практичного професійного самовизначення шляхом трудової і професійної підготовки, опрацюванням необхідної спеціалізованої літератури, а також урахуванням порад і практичного досвіду батьків та вчителів [55; 62].

На думку спеціалістів, професія повинна забезпечувати постійний саморозвиток особистості, давати їй можливість кар'єрного зростання, підвищення кваліфікації, збільшення заробітної плати відповідно до набутого практичного досвіду та професійної майстерності і загалом задовольняла б культурно-соціальні потреби особистості [51; 68].

Профорієнтаційна робота повинна інтегрувати з реаліями сьогодення, трудовою діяльністю та практичним напрямом навчально-виховної діяльності

учнів. Усе вищезазначене закономірно потребує надання випускнику певного обсягу консультаційних послуг при виборі ним майбутньої професії за умови врахування учасниками профорієнтаційної роботи потреб народного господарства у кваліфікованих кадрах.

Послідовність та наступність у профорієнтації потребує обов'язкової перманентної діяльності профконсультантів на всіх етапах навчання. Поєднання діяльності школи, сім'ї, базового підприємства, середніх професійних навчальних закладів і громадськості, яка передбачає тісні комунікаційні процеси та посилення координаційних дій вищезазначених організацій у процесі забезпечення учнівству допомоги при виборі професії.

Спрямованість на майбутній професійний успіх старшого шкільного віку повинна враховувати формування всебічно розвиненої особистості у комплексі трудового, економічного, морального, естетичного, правового, фізичного напрямів виховання підростаючого покоління.

Вибір професійного шляху пов'язаний з вибором реальних життєвих цінностей, ці цінності визначають реальну професійну мотивацію. Цінності здійснюють зв'язок між когнітивними і емоційними складовими професійної самосвідомості через внутрішню мотивацію. Образ професії, когнітивне емоційне освіта, служить мотивуючим чинником оцінки себе. У свою чергу, результат оцінки мотивує до постановки тих чи інших професійних і життєвих цілей [4; 57].

Учні старшого шкільного віку вже здатні зважувати зовнішні і внутрішні обставини, що дозволяє приймати досить усвідомлені рішення. А це означає, що в процесі формування професійно спрямованих мотивів «внутрішній фільтр» починає відігравати провідну роль. Чим більш зрілим у цьому плані є старшокласник, тим більше його уподобань спрямовано на майбутнє, тим більше у нього формується мотиваційних установок, пов'язаних із запланованою перспективою життя [38].

Формування обґрунтованого мотиву вибору професії передбачає усвідомлення учнями всієї сукупності притаманних йому мотиваційних

особливостей (провідних індивідуальних потреб і мотивів, схильностей, прагнень і т. ін.). Виявлення основних потреб і мотивів діяльності, дозволяє включити мотив вибору професії в систему інших мотиваційних тенденцій особистості. Тим самим процес співвіднесення себе з світом професійної праці стає більш усвідомленим, особистісно значущим для учня старшого шкільного віку.

Під професійним інтересом розуміють безпосереднє емоційне практико-пізнавальне ставлення до професії, за сприятливих умов переходить у спрямованість особистості на конкретну професійну діяльність, мотиви і цілі учнів зі зниженим слухом якої збігаються. Так як професійний інтерес виникає і розвивається в діяльності, то однією з його важливих характеристик служить цілеспрямована діяльність особистості [72].

Для вивчення професійних інтересів учнів застосовують методику, розроблену А. Голомнетюк «Карта інтересів». Дані, отримані за допомогою цієї методики, дозволяють виявити не тільки коло інтересів, але і ступінь їх вираженості, що має особливе значення у формуванні мотивації вибору майбутньої професії [51].

Професійний намір є усвідомленим позитивним ставленням особистості до сфери професійної діяльності, визначається наявністю знань про її сутність, прагненні обрати професію в даній сфері діяльності і отримати відповідну освіту.

Інформацію про цей показник можна отримати з результатів застосування методики «Вивчення професійних намірів старшокласників» Метод дозволяє визначити готовність до вибору професії, що характеризується внутрішньою усвідомленістю самого факту вибору і визначеністю професійних інтересів, обізнаністю учня та оцінкою своїх здібностей, а також знаннями про те, які фізичні та психологічні вимоги до людини пред'являє обрана професія [32; 51].

Формування технологічної (професійної) компетентності у спеціальній школі відбувається засобами трудового навчання. У підсумку в учня розвиваються здібності та з'являються можливості вирішувати в

повсякденному житті реальні проблеми – від побутових до виробничих і соціальних. Особливістю учнів зі зниженим слухом є наявність порушення, яке зазвичай поєднане з неврологічною та психопатичною симптоматикою, що негативно впливає на формування сенсорної та аферентно-вольової сфер.

Доведено, що грамотно організована педагогічна взаємодія зі старшокласниками зі зниженим слухом на основі зміцнення їхньої волі, інтересу до колективної трудової діяльності стимулює в них розвиток інтересу до різних аспектів суспільного життя, прагнення опановувати накопичену культурну спадщину, спрямовувати свою активність на благо оточуючих людей. Вищезазначене дає підстави стверджувати, що в школярів зі зниженим слухом

у старших класах відбувається найбільш інтенсивний процес присвоєння культурних цінностей, їхнього соціокультурного самовизначення, що створює сприятливе підґрунтя для формування в них професійно-трудової компетентності [13; 72].

Формування понять умінь і навичок, які складають основу професійно-трудової компетенції, слід здійснювати поступово за допомогою структурного ускладнення завдань на різних рівнях систематизації, враховуючи початковий досвід, процес переробки якого складає суть психологічної асиміляції нового навчального матеріалу. Несистематично накопичувані знання, що односторонньо систематизуються, значно звужують і роблять малоефективною розумову діяльність.

Процес формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку повинен спиратися на принцип диференційованого та індивідуального підходу до учнів залежно від віку та рівня сформованості їхніх професійних інтересів, від відмінностей у ціннісних орієнтаціях і життєвих планах, від рівня успішності. Розподіл учнів за групами дає змогу точніше визначити засоби впливу на вибір ними сфери майбутньої діяльності, ефективні в одній групі та водночас – не результативні в іншій. Така диференціація створює реальні умови для реалізації вчителями-

дефектологами індивідуального підходу у процесі профорієнтаційної роботи [20].

Оптимальне поєднання масових, групових та індивідуальних форм профорієнтаційної роботи з учнями та їхніми батьками підтверджує необхідність відходу вчителів-дефектологів від традиційних форм, посилення їхньої уваги до збалансованого поєднання усіх форм роботи профорієнтаційного напрямку.

Формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку повинно бути адекватним змісту форм і методів профорієнтаційної роботи відповідно до вимог професійного зростання особистості та водночас – потребам міста, регіону, країни у майбутніх кадрах певних професій і необхідного рівня кваліфікації.

Таким чином, особливості формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів полягають у базуванні на особистісно орієнтованому підході, свідомому формуванні в учнів навичок самостійного визначення подальшої діяльності та реалізації даного процесу в органічній єдності основних компонентів: мотиваційного, інформаційного, психологічного й рефлексивного. Процес професійного самовизначення учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку повинен включати розвиток самосвідомості, формування системи ціннісних орієнтацій, моделювання свого майбутнього, побудову еталонів у вигляді ідеального образу професіонала. Для ефективного залучення дітей до продуктивної праці дуже важливо запропонувати такі види трудової діяльності, що можуть бути посильними для дітей й мають суспільне значення.

Висновки до розділу 1

В ході аналізу науково-методичної, педагогічної, спеціальної, психологічної літератури висвітлено теоретичні аспекти процесу формування в учнів зі зниженим слухом спрямованості на майбутній професійний успіх. Зазначений процес за допомогою занять з профорієнтації сприяє розвитку

уміння логічно мислити, збагачує активний словник, максимально розширює їх уявлення про навколишній світ, що особливо важливо для подальшої соціалізації особистості учнів зазначеної нозології. Спрямованість на майбутній професійний успіх є найважливішою в особистісній спрямованості учнів зі зниженим слухом, диктує стиль життя, розподіл вільного часу, створює сприятливі умови для задоволення індивідуальних інтересів учнів і прищеплення трудових умінь і навичок, придбання знань, сприяє їхньому особистісному розвитку.

Спрямованість на майбутній професійний успіх учнів зі зниженим слухом формується в процесі здійснення професійної орієнтації, яка уявляє собою систему державних заходів, спрямованих на формування в учнів зі зниженим слухом психологічної готовності до вибору професії на основі потреб суспільства із урахуванням інтересів і схильностей. Ключовими елементами визначення такого типу є державне управління процесом підготовки учнів зі зниженим слухом до вибору професії, спрямованість цього управління на певне коло професій і на певні галузі виробництва, формуванню в учнів зазначеної нозології психологічної готовності вибору саме цих професій.

Проаналізовано особливості формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів, які полягають у базуванні на особистісно орієнтованому підході, свідомому формуванні в учнів навичок самостійного визначення подальшої діяльності та реалізації даного процесу в органічній єдності основних компонентів: мотиваційного, інформаційного, психологічного й рефлексивного. Процес професійного самовизначення учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку повинен включати розвиток самосвідомості, формування системи ціннісних орієнтацій, моделювання свого майбутнього, побудову еталонів у вигляді ідеального образу професіонала.

Таким чином, формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом з урахуванням сучасних умов праці має відбуватись в процесі трудового навчання як на уроках, так і в ході проведення

позаурочної діяльності, де повинні бути створені умови для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку учнів зазначеної нозології для підготовки до майбутнього життя, задоволення їхніх освітніх потреб.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СПРЯМОВАНOSTІ НА МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ В УЧНІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ В ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

2.1. Дослідження рівня спрямованості на майбутній професійний успіх учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом в умовах спеціального закладу освіти

Процес формування спрямованості на майбутній професійний успіх учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом потребує включення нових адаптованих засобів корекційного впливу не тільки під час уроків, а й під час всього освітнього процесу в навчальному закладі. Формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку повинно бути адекватним змісту форм і методів профорієнтаційної роботи відповідно до вимог професійного зростання особистості.

У відповідності з метою і завданнями дослідження був розроблений план дослідно-експериментальної роботи, який включав два етапи:

1. Констатувальний етап, який мав за мету дослідження рівня спрямованості на майбутній професійний успіх учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом в умовах спеціального закладу освіти.

2. Формувальний етап, метою якого була розробка програми з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти та перевірка ефективності її впровадження.

Дослідження рівня спрямованості на майбутній професійний успіх учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом проводилось на основі оцінки різноманітних психологічних ознак, які відображали рівень сформованості трудових навичок суб'єкта, стан психофізіологічних якостей та його активність.

На етапі констатувального експерименту було проведено діагностику спрямованості на майбутній професійний успіх учнів 9-го класу КЗСОР Косівщинська спеціальна загальноосвітня школа-інтернат Сумського району. У дослідженні приймали участь 14 учнів, серед яких 6 дівчаток і 8 хлопчиків зі зниженим слухом.

На етапі формувального експерименту була впроваджена модель реалізації індивідуального підходу в процес трудового учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом. Для дослідження індивідуально-психологічних особливостей були використані такі методики: методика вивчення

самооцінки

Дембо-Рубінштейн, методика дослідження рівня домагань Шварцландера, методика визначення стійкості уваги і динаміки працездатності «Таблиці Шульте» авторська анкета для визначення рівня професійної мотивації, карта аналізу навчально-трудової діяльності учнів, карта відстеження особливостей особистості та розвитку трудових можливостей учнів зі зниженим слухом (для вчителя) [21; 53; 83]. Усі методики були адаптовані для дітей зі зниженим слухом. Також були застосовані: метод спостереження за поведінкою та діяльністю учнів під час уроків, а також індивідуальні бесіди з вчителями трудового навчання.

Для визначення рівня спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом була використана авторська анкета «Оцінка рівня професійної мотивації» (додаток А). Вона складалася з десяти запитань, які мали три варіанти відповідей з яких необхідно було вибрати лише одну. Кожна відповідь оцінювалась від 3 балів (максимальна кількість) до 0 балів (мінімальна кількість). Максимальна кількість балів 30, рівень в 10 балів є кордоном дезадаптації. Критерії визначення рівня спрямованості на майбутній професійний успіх зазначені у додатку А. Після проведення анкетування були отримані результати, які відображені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати діагностики рівня спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом (у %)

Рівні	Рівень мотивації			
	Висока мотивація	Нормальна мотивація	Позитивна мотивація	Низька мотивація
	7,1	14,3	35,7	42,9

На основі отриманих даних можна зробити висновок про те, що високий рівень спрямованості на майбутній професійний успіх наявний лише у 7,1 % учнів, нормальну професійну мотивацію мають 14,3 % учнів, у 35,7 % учнів було виявлено позитивну професійну мотивацію і нажалі у 42,9 % учнів наявна низька мотивація. Дані результати слід враховувати під час подальшої роботи з учнями та намагатися збільшити їх рівень спрямованості на майбутній професійний успіх, оскільки вона є досить вагомим компонентом у оволодінні знаннями з трудового навчання, а також допомагає формувати бажання здобути майбутню професію відповідно профілю за яким навчаються учні.

З метою визначення рівня самооцінки в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом була використана методика вивчення самооцінки Дембо-Рубінштейн (додаток Б). Зовні ця методика досить проста, учням пропонується пройти тест, результати якого згодом інтерпретуються за відповідними показниками. На виконання тесту відводиться 10–12 хвилин. Дана методика може використовуватись як для індивідуальної роботи, та і для групової роботи. Параметри на основі яких можна визначити рівень самооцінки учнів зазначені у додатку Б. Після проведення даної методики та інтерпретації отриманих даних були виявлені результати, які відображені в таблиці 2.2.

На основі отриманих результатів можна зробити висновок про те, що високу самооцінку та дуже високу самооцінку (тобто надмірно завищену)

мають по 35,7 % учнів відповідно. Середній і низький рівні розвитку самооцінки мають по 14,3 % учнів відповідно.

Таблиця 2.2

Результати діагностики рівня самооцінки
в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом (у %)

Рівні	Рівень самооцінки			
	Низький	Середній	Високий	Дуже високий
	14,3	14,3	35,7	35,7

Виходячи з отриманих даних слід зазначити, що висока самооцінка може говорити про особистісну незрілість, невміння правильно оцінювати результати своєї роботи, порівнювати себе з іншими. Занадто висока самооцінка може вказувати на спотворення у формуванні особистості – закритість для досвіду, нездатність усвідомлювати власні помилки. Низька самооцінка свідчить або про невпевненість в собі або про захисної реакції, коли за визнанням невміння ховається небажання що-небудь робити. Тому, досить вагомим значення в процесі профільного трудового навчання набуває робота по формуванню адекватної самооцінки в учнів зі зниженим слухом, оскільки вона впливає на вірний вибір майбутньої професії.

Самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань особистості (тим, чого людина прагне досягнути у своєму житті, здатності самостійно ставити цілі та досягати їх) тому, на нашу думку, досить актуальним є визначення рівня домагань у даній категорії дітей.

Для дослідження рівня домагань учнів використовувалась методика Шварцландера (додаток В). Дана методика досить проста у використанні. Учня пропонувався бланк з чотирма прямокутними секціями, кожна з яких складається з маленьких квадратів, розмір їх сторін 1, 25 см. Їм необхідно було

заповнити ці бланки відповідно інструкції, яка була проведена перед початком роботи.

Після заповнення учнями всіх чотирьох бланків було зроблено обчислення отриманих даних за спеціальною формулою та проведене їх порівняння за психодіагностичною шкалою. Результати дослідження рівня домагань, які були отримані після проведення методики відображені нижче в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати діагности рівня домагань
в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом (у %)

Рівні	Рівень домагань				
	Дуже низький	Низький	Помірний	Високий	Дуже високий
	14,3	42,9	21,4	14,3	7,1

На основі отриманих даних можна зробити висновки про те, що 7,1 % учнів мають дуже високий рівень домагань (завищений), 14,3% – мають високий рівень домагань, 21,4 % – помірний рівень домагань. У 42,9 % учнів наявний низький рівень домагань і у 14,3 % учнів наявний дуже низький рівень домагань. Спираючись на результати проведеного дослідження слід зазначити, що учні з нереалістично завищеним рівнем домагань, переоцінюючи свої здібності і можливості, беруться за непосильні для них завдання і часто зазнають невдачі. Учні з помірним рівнем домагань стабільно і успішно вирішують коло завдань середньої складності, прагнучи поліпшити свої досягнення і здібності та перейти до більш важких цілей та завдань. Школярі з низьким або дуже заниженим рівнем домагань вибирають занадто легкі і прості цілі, що може пояснюватися невірою у власні сили, «комплексом неповноцінності». Дані результати будуть враховуватися при проведенні формувального етапу нашого дослідження.

Найважливішою умовою будь-якої діяльності людини є увага, тому з метою перевірки стійкості уваги і динаміки учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом була використана методика «Таблиці Шульте» (додаток Г). Дана методика включає 5 таблиць, на яких в довільному порядку розміщені числа від 1 до 25. Учень має відшукати, показати і назвати числа у порядку їх зростання, а експериментатор одночасно повинен фіксувати час, який був затрачений на виконання кожного завдання.

Після аналізу проведеної методики ми отримали дані по показнику – час виконання завдань, за яким можна визначити рівень стійкості уваги учнів. Результати відображені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Результати діагностики стійкості уваги
в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом (сек)

Результат	Таблиця 1	Таблиця 2	Таблиця 3	Таблиця 4	Таблиця 5
	74	77	95	78	102

Отримані показники означають, що пошук чисел дітьми за кожною таблицею лежить поза нормою, яка в свою чергу повинна складати 40–50 секунд. Тому можна стверджувати, що у 4-х учнів (28,6 %) стійкість уваги знаходиться на середньому рівні та у 10 учнів (71,4 %) стійкість уваги знаходиться на низькому рівні.

За допомогою даної методики також були отримані дані за показниками ефективності роботи та психічної стійкості дітей, які відображені в таблиці 2.5.

Показник результату менше 1,0 свідчить про хорошу психічну стійкість, відповідно, чим вище даний показник, тим гірша психічна стійкість досліджуваного при виконанні заданої роботи.

Під час виконання завдань у 4-х учнів робота була виконана за значно короткий час – 70–75 сек., що свідчить про середню ефективність роботи. У

решти дітей завдання викликали труднощі і в результаті ними було затрачено більше часу на їх виконання – 95-115 сек., тому ефективність їхньої роботи знаходиться на низькому рівні.

Таблиця 2.5

Результати діагностики динаміки працездатності
в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом

Показники	Ефективність роботи (ЕР), с	Психічна стійкість (ПС), с
	90	1,03

За результати дослідження можна зробити висновки про те, що у 4 учнів (28,6 %) стійкість уваги знаходиться на середньому рівні та у 10 учнів (71,4 %) стійкість уваги знаходиться на низькому рівні, проте що стосується ефективності роботи слід зазначити, що 5 учнів (35,7 %) мають кращу динаміку роботи і мають середній рівень розвитку, а 9 учні (64,3 %) мають низькі показники розвитку. Проаналізувавши показники психічної стійкості учнів було виявлено, що 5 учнів (35,7 %) мають кращу психічну стійкість, а у 9 учнів (64,3 %) наявний низький показник психічної стійкості. Тому вчителю на уроках необхідно зацікавлювати дітей, викладати емоційно матеріал, змінювати форми роботи в процесі навчальної діяльності, для того, щоб утримувати увагу учнів на тривалий час, що і буде запорукою успіху в їх діяльності.

Методика визначення рівня спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом передбачала констатацію рівневого підходу до явища, що досліджувалось. Критеріями показників вищезазначеного дослідження виступали наступні рівні [79]:

– *високий* – передбачає наявність в учня адекватно завищеної самооцінки; чітко визначені цілісні орієнтації і установки; самостійно збудований особистісний професійний план; визначена конкретна мотивація вибору

професії, мотив внутрішньо індивідуальний; остаточно сформовані професійні інтереси, наміри і спрямованість на ту чи іншу професію;

– *середній* – передбачає, що самооцінка учня знаходиться на середньому рівні розвитку (від неадекватно заниженої до адекватно завищеної); частково визначені ціннісні орієнтири і установки; особистісний професійний план знаходиться на стадії обмірковування; вибір професії мотивований зовнішніми факторами і вибір професії частково відповідає особистісним особливостям учня;

– *низький* – передбачає наявність в учня неадекватно заниженої самооцінки; відсутність цілей в майбутній професійній діяльності; немає планів по відношенню до вибору професії; мотивація тільки зовнішня; відсутній інтерес і спрямованість у якій-небудь сфері професійної діяльності

Критерії та методи, за якими і визначається той чи інший рівень сформованості професійного самовизначення, повинні мати чітке обґрунтування та практичну спрямованість.

Учні, які стоять на порозі професійного вибору, володіють особливим психологічним настроєм до самопізнання. Для них характерні: прагнення розібратися в собі, оцінка своїх можливостей у сучасному світі, в тому числі і професійному, прагнення оцінити, які умови можуть сприяти, а які заважати входженню у світі професій. Найбільшою сенситивністю у розвитку професійної самосвідомості володіють учні старшого шкільного віку, для яких проблема професійного та особистісного самовизначення є нагальною та актуальною.

Процес спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом включає розвиток самосвідомості, формування системи ціннісних орієнтацій, моделювання свого майбутнього, побудова еталонів у вигляді ідеального образу професіонала.

Особистісне самовизначення відбувається на основі освоєння суспільно вироблених уявлень про ідеали, норми поведінки і діяльності. В даний час соціальна орієнтація багато в чому визначає професійна самосвідомість учня,

його професійне самовизначення і професійний вибір.

Одним з пріоритетних критеріїв виявлення професійного самовизначення є рівень розвитку самооцінки. Самооцінка – компонент самосвідомості, що включає поряд із знаннями про себе оцінку людиною себе, своїх здібностей, моральних якостей і вчинків.

Самооцінка адекватна дозволяє поставитися до себе критично, правильно співвіднести свої сили із завданнями різної труднощі і з вимогами оточуючих.

Неадекватна (завищена або занижена) самооцінка перешкоджає виконанню зазначених функцій. Отже, адекватна самооцінка – необхідна умова формування особистості. Неадекватно завищена самооцінка – переоцінка себе особистістю, неадекватно занижена – недооцінка себе.

Самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань людини, тобто ступенем труднощі цілей, які він ставить перед собою. Розбіжність між домаганнями і реальними можливостями веде до того, що людина починає себе неправильно оцінювати, внаслідок чого його поведінка стає неадекватною (виникає підвищена тривога, емоційні зриви).

Самооцінка при виборі професії передбачає оцінку своїх інтересів, здібностей і особистісних якостей, відповідність їх вимогам обраної професії.

Основна інформація про показники критерію самооцінки витягується з результатів застосування методики «Хто Я?» (методика діагностики здатності старшого школяра до професійного самовизначення) [75; 79].

1. Методика « Хто Я?» (додаток Д) [75] дозволяє показати значення повноти самосприйняття і самооцінки («Комплексна методика»).

В ході застосування даної методики учням, що досліджувались, було запропоновано наступне звернення: «Будь ласка, за 5 хвилин 5 разів дайте відповідь на питання: «Хто Я?». Будьте щирі! Використовуйте для цієї мети 5 слів або пропозицій. Не старайтесь відібрати правильні чи неправильні, важливі або неважливі відповіді. Пишіть їх так, як вони приходять вам в голову. Правильних і неправильних відповідей тут бути не може».

Аналіз карток зі словами дозволив нам простежити й виділити ставлення один до одного у класі, провести їхнє співвідношення на кінцевому й початковому етапах діяльності.

У результаті вивчення здатності підлітків визначати співвідношення учня до певного виду професій нами було виокремлено лідерські якості. Із 14-ти учнів 9-их класів виявлено, що всі діти встигли написати по 5 слів, 7 – написали не вагаючись, 2 – сумніваючись, 3 – повторили за товаришем, 2 – відмовився здавати картку.

Наступним найважливішим критерієм, що визначає професійне самовизначення учнів старших класів, є ціннісні орієнтації.

Ціннісні орієнтації, будучи одним з центральних особистісних утворень, виражають свідоме ставлення учнів до соціальної дійсності і в цій своїй якості визначають широку мотивацію їх поведінки і справляють істотний вплив на всі сторони їхньої діяльності.

Такий вибір відбувається на підставі того, що людина, а саме старшокласник, вважає найбільш важливим і правильним на підставі цінностей, сформованих у його минулому досвіді. Тому діагностика ціннісних орієнтацій дає можливість отримати уявлення про проблеми учнів, зіставляючи цінності між собою і з реальними умовами, в яких ці цінності можуть знаходити, або не шукати своє твердження. Таке зіставлення можливо за допомогою методик, що дозволяють ранжувати цінності або порівнювати уявлення про свої цінності і реальною поведінкою. Для ранжирування цінностей може бути представлений або список цінностей (таких, наприклад, як робота, освіта, сім'я, матеріальне благополуччя, здоров'я, дружба, хобі, слова, багатство, влада і т. ін.) [51].

2. Використовуючи методику на виявлення професійних цінностей, була використана наступна фраза:

«Я б хотів, щоб моя робота...»

- а) була по заслугах оцінена іншими;
- б) була для мене цікавою;
- в) була корисною і потрібною людям;
- г) приносить мені радість і задоволення і т. ін.

Результати дослідження за даною методикою наведені в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Результати методики визначення професійних цінностей в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом на констатувальному етапі експерименту

№ п/п	Варіант відповіді	Кількість учнів
1	А	8
2	Б	2
3	В	3
4	Г	1

Аналіз цінностей дозволяє визначити, в чому збігаються особисті цінності з громадськими, з професійними та груповими цінностями. Аналіз конкретних ситуацій, пов'язаних з вибором того чи іншого рішення, дозволяє порівнювати реальні цінності, що саме ігнорує старшокласник в ситуації вибору альтернативних цінностей, уточнити свої позиції у зв'язку з виникаючими проблемами, переоцінити свої цінності. Виявлення цінностей дозволяє визначити сферу, в якій учні готовий нести повну відповідальність за себе і за свої дії. У першу чергу необхідно визначити, які цінності він вважає найважливішими. Це прояснює напрямок розвитку цілей його діяльності. Потім необхідно проаналізувати і розглянути можливі варіанти наслідків і зробити вибір, прийняти певне рішення, самовизначитися у своїй діяльності.

З метою дослідження навчально-трудової діяльності учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом була розроблена картка за допомогою якої можна відстежити рівень розвитку знань, умінь та навичок учнів з трудового навчання та зробити порівняльний аналіз отриманих даних (додаток Е). Для досягнення даної мети проводили систематичне спостереження за учнями у процесі навчально-трудової діяльності, це відбувалося під час відвідування уроків протягом першого навчального семестру, також проводилися бесіди з учнями, які мали на меті визначити рівень їх знань і для узагальнення отриманої інформації проводилися бесіди з вчителями трудового навчання. Після

проведення систематичного спостереження за учнями і заповнення картки аналізу навчально-трудової діяльності були отримані показники за всіма критеріями, які діагностувалися і на їх основі виведений середній бал успішності. Слід також зазначити, що всі критерії, які діагностувалися оцінювалися за 10 бальною шкалою, тобто максимальна кількість, яку можна отримати – 10 балів, а мінімальна кількість балів – 0. На основі отриманих даних були зроблені висновки, які відображені в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Результати аналізу навчально-трудової діяльності
в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом

Компетентності	Середній бал
1. Знання техніки безпеки	6,3
2. Знання і вибір інструменту та обладнання	5,9
3. Знання матеріалів	5,6
4. Вміння користуватися інструментом і обладнанням	6,7
5. Виконання прийомів роботи	5,7
6. Вміння орієнтуватися в завданні	5,3
7. Уміння планувати роботу	4,9
8. Якість виконаної роботи	5,9
9. Швидкісні навички	5,4
10. Уміння здійснювати контроль	5,2
11. Уміння організовувати свою роботу	5,6
12. Культура праці	6,3
13. Рівень самостійності	6,2

На основі систематичних спостережень за учнями та бесід з вчителями трудового навчання були отримані показники навчально-трудової діяльності школярів. Аналізуючи їх слід зазначити, що усі учні мають не надто високі результати. Лише чотири учня мають показники на рівні від 6,0 до 6,5 балів, це найвищі показники, які були отримані з 10 можливих балів, решта учнів мають показники на рівні від 5,2 до 5,7 балів. Виходячи з отриманих даних необхідно проводити систематично роботу з підвищення показників навчально-трудової діяльності. Саме з цією метою в процесі навчання учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом слід використовувати індивідуальний підхід до кожного учня для кращого засвоєння знань, умінь та навичок.

З метою кращого вивчення особливостей особистості та розвитку трудових можливостей учнів зі зниженим слухом в ході дослідження була розроблена картка дослідження цих даних, яка призначена для вчителя трудового навчання (додаток Ж). Вона складається з відкритих запитань в яких необхідно записати відповідь, так із запитань в яких необхідно поставити відповідну кількість балів (від 1 – мінімальна кількість балів до 5 – максимальна кількість балів), а також тестів де обрати відповідь з запропонованих варіантів. Загальний обсяг складає дванадцять запитань.

Після обробки та аналізу отриманих даних були виявлені трудові можливості та особистісні характеристики розвитку кожного учня, які враховуватимуться під час застосування індивідуального підходу в процесі профільного трудового навчання. Отримані результати наведені у таблиці 2.8.

Спираючись на результати, які зазначені вище у таблиці можна сказати про те, що значна кількість учнів має не надто високі показники розвитку трудових можливостей, тому досить актуального значення набуває корекційно-розвивальна робота з застосуванням індивідуального підходу в процесі профільного трудового навчання з метою кращого засвоєння навчального матеріалу.

В процесі аналізу працездатності учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом отримали наступні результати: високу працездатність мають

3 учня (21,4 %), середню працездатність – 2 учня (14,3 %), швидко втомлюються 7 учні (50,0 %). Характерні емоції, які проявляються в процесі трудової діяльності позитивні в 8 учнів (57,1 %), в 4 учнів (28,6 %) нейтральні. В ході аналізу було також виявлено, що прояв вольових якостей (реакція на недоліки і труднощі в роботі) виглядає наступним чином: 4 учня (28,6 %) спокійно і самостійно намагаються подолати труднощі, які виникають; 3 учня (21,4 %) долають труднощі тільки за допомогою вчителя; 4 (28,6 %) учня інколи збуджуються, проявляють незадоволення, але труднощі долають; 3 учня (21,4 %) не завжди самостійно долає труднощі, які виникають.

Таблиця 2.8

Особливості особистості та розвитку трудових можливостей
в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом

Критерії за якими проводилася оцінка	Середній бал
1. Засвоєння техніко-технологічних знань	3,2
2. Засвоєння кінцевої мети роботи	3,4
3. Засвоєння плану роботи з пояснення вчителя	3,5
4. Самостійне планування роботи учнем	3,3
5. Сформованість знань з основних технологічних операцій	3,6
6. Самоконтроль	3,3
7. Застосування в роботі раніше засвоєних знань	3,2

Аналізуючи картки (призначені для вчителя) були отримані додаткові відомості про особливості навчально-трудоваї діяльності учнів та їх поведінки: під час уроку учні виявляють не достатній рівень сформованості інтересу до навчальної діяльності; бувають не дисципліновані, не активні під час вирішення

суперечливих питань. Матеріал сприймають зацікавлено, концентрація уваги досить часто знаходиться на низькому рівні впродовж уроку. В процесі навчальної діяльності може виникати емоційна збудливість, в учнів яскраво виражені зовнішні емоції, під час уроку досить часто бувають без ініціативні.

Таким чином, після проведення дослідження визначення рівня спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом було з'ясовано, що в даних учнів переважає низький рівень розвитку професійної мотивації, що складає 42,9 %; було виявлено, що у більшості учнів висока та надмірно завищена самооцінка, яка складає по 35,7 % відповідно. Також можна зробити висновок про те, що 7,1 % учнів має дуже високий рівень домагань (завищений), 14,3% – мають високий рівень домагань, 21,4 % – помірний рівень домагань. У 42,9 % учнів наявний низький рівень домагань і у 14,3 % учнів наявний дуже низький рівень домагань.

За результати дослідження можна зробити висновки про те, що у 4 учнів (28,6 %) стійкість уваги знаходиться на середньому рівні та у 10 учнів (71,4 %) стійкість уваги знаходиться на низькому рівні, проте що стосується ефективності роботи слід зазначити, що 5 учнів (35,7 %) мають кращу динаміку роботи і мають середній рівень розвитку, а 9 учні (64,3 %) мають низькі показники розвитку. Проаналізувавши показники психічної стійкості учнів було виявлено, що 5 учнів (35,7 %) мають кращу психічну стійкість, а у 9 учнів (64,3 %) наявний низький показник психічної стійкості.

В процесі аналізу працездатності учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом отримали наступні результати: високу працездатність мають 3 учня (21,4 %), середню працездатність – 2 учня (14,3 %), швидко втомлюються 7 учні (50,0 %). Характерні емоції, які проявляються в процесі трудової діяльності позитивні в 8 учнів (57,1 %), в 4 учнів (28,6 %) нейтральні. В ході аналізу було також виявлено, що прояв вольових якостей (реакція на недоліки і труднощі в роботі) виглядає наступним чином: 4 учня (28,6 %) спокійно і самостійно намагаються подолати труднощі, які виникають; 3 учня

(21,4 %) долають труднощі тільки за допомогою вчителя; 4 (28,6 %) учня інколи збуджуються, проявляють незадоволення, але труднощі долають; 3 учня (21,4 %) не завжди самостійно долає труднощі, які виникають.

Таким чином, в ході дослідження рівня спрямованості на майбутній професійний успіх учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом в умовах спеціального закладу освіти констатовано зниження їхнього інтересу до трудової діяльності. Слід зазначити, що учні мають не надто високі показники розвитку за критеріями, які діагностувалися, а також у них виникають значні труднощі у оволодінні та засвоєнні матеріалу з трудового навчання. Тому на основі загальної характеристики результатів дослідження та отриманих даних була розроблена й експериментально впроваджена програма з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти. Мета даної програми полягала у реалізації індивідуального підходу до старшокласників зі зниженим слухом в процесі профільного трудового навчання та визначення ефективності її застосування.

2.2. Напрями формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів

При організації суспільно корисної продуктивної праці, гурткової роботи за професійними інтересами і здібностями учнів не завжди враховується профільність навчання. Це не сприяє закріпленню практичних умінь і навичок, їх перенесенні у нові види діяльності. Спроби подолати ці проблеми подовженням термінів навчання у спеціальній школі, збільшенням годин на професійно-трудова підготовку не завжди давали очікувані результати. Низький рівень готовності учнів до самостійної праці є однією з причин того, що суспільство несе відчутні економічні та моральні втрати, оскільки непрацевлаштований розумово відсталий підліток стає тягарем для суспільства і батьків, під впливом несприятливих умов і обставин може стати на шлях антисоціальної поведінки [6; 7; 23; 69; 77].

Розвиток професійної спрямованості не можна зрозуміти, обмеживши його джерело лише внутрішнім світом особистості, активності її свідомості. Це підтверджується тим, що усвідомлення розглянутого протиріччя ще не досить для його розв'язання. Можливість загострення даного протиріччя багато в чому буде залежати від характеру супідрядності таких більш загальних мотиваційних факторів, як ідейні мотиви, прагнення до самовираження, прагнення до задоволення матеріальних потреб. У випадку виникнення боротьби мотивів можлива лише переорієнтація, або збереження початкового наміру. Однак внутрішня боротьба сама по собі не може змінювати те особистісне значення, що має для людини зміст його професії.

Організація процесу формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом в умовах спеціальної школи ґрунтується на використанні вчителем-дефектологом різноманітних форм і методів її організації. Дана робота орієнтована на освоєння учнями старших класів спеціальної школи нового типу знання – знання про самого себе. Одним з основних методів, спрямованих на реалізацію цієї ідеї, є розвиваюча психологічна діагностика [49; 63].

Психологічна діагностика передбачає використання комплексу психологічних методик, що забезпечують можливість, по-перше, отримання кожним учнем інформації про свої індивідуальні психологічні якості і ступеня їх відповідності тій чи іншій професії (діагностичні методичні процедури), по-друге, розвиток цих психологічних якостей (розвиваючі методичні процедури). Основною формою реалізації даних процедур є організація професійних проб, які уявляють собою профіспит, що моделює елементи конкретного виду професійної діяльності та сприяє свідомому, обґрунтованому вибору професії [32; 53].

Через професійні проби здійснюється ознайомлення учнів з групою споріднених або суміжних професій, змістом, характером та умовами праці різних галузей діяльності, формування допрофесійних знань, умінь, навичок, досвіду практичної роботи в конкретній професійній діяльності, що сприяє

професійному самовизначенню. У процесі виконання професійних проб розвивається інтерес до конкретної професійної діяльності, перевіряється готовність до самостійного, творчого і обґрунтованого вибору професії.

Професійні проби розглядаються як діагностичні та розвиваючі процедури, так як, з одного боку, структура проб містить діагностичну частину, де за допомогою психофізіологічних методів визначається вираженість професійно важливих якостей, а з іншого – практичний етап проб, що дозволяє як би приміряти на себе різні види професійної діяльності та сприяє адекватному формуванню та розвитку образу «Я» у професії [3; 60].

Ідея розвиваючої психологічної діагностики в організації профорієнтаційної роботи, може реалізуватися у формі лабораторно-практичних занять, які включають чотири основних етапи. Перший передбачає повідомлення учням системи відомості про певний психологічний властивості в контексті вимог професійної праці; другий – застосування досить простих психологічних процедур, що забезпечують виявлення даної властивості та оцінку його вираженості; третій – використання розвиваючих процедур, що дозволяють учням виконувати вправи з розвитку відповідної властивості; четвертий – обговорення рекомендацій щодо шляхів вдосконалення даної властивості та умов його реалізації в реальних життєвих та професійних ситуаціях [22; 31; 70].

Розвиваючі психологічні процедури, активізуючи внутрішні психологічні ресурси учнів старшого шкільного віку і включаючи механізми рефлексії, перетворюють процес формування професійної самосвідомості в цілеспрямовану, усвідомлену, особистісно значиму діяльність [5; 18].

В процесі формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом в умовах спеціальної школи окрім розвиваючої психологічної діагностики використовуються і традиційні методи.

Серед провідних методів профорієнтаційної роботи є бесіда. Вона дозволяє вчителю-дефектологу при викладі нового матеріалу спиратися на

життєвий досвід учнів старших класів. Бесіда може поєднуватися з розповіддю і поясненнями [24].

До методів організації профорієнтаційної роботи може відноситися і лекція. Можливо передбачити невеликі лекції за темами: «Сучасний ринок і його вимоги до професіоналізму», «Шляхи отримання професії», «Внутрішній світ людини і можливості його пізнання» та ін. [51].

При використанні пояснювально-ілюстративних методів (бесіда, розповідь, пояснення, лекція) доцільно застосовувати засоби наочності: таблиці, схеми, плакати, фотографії, фрагменти з кінофільмів і відеофільмів, комп'ютерні засоби. При включенні в план роботи демонстрації фільму важливо, щоб його зміст було органічно пов'язано з обговорюваною темою, наочно ілюструвало дію, процес, тобто підкріплювала словесну інформацію [37; 62].

Спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом доцільно формувати за допомогою інформаційно-пошукових методів, до яких відносяться і методи організації дослідницької діяльності [64]. Вони також сприяють формуванню пізнавальної активності старших школярів. Ці методи використовуються, наприклад, при складанні розгорнутої формули професійної діяльності. При вивченні, наприклад, теми «Класифікації професій» клас розбивається на групи за ознакою інтересу до певного типу професій: «людина – техніка», «людина – природа», «людина – людина», «людина – знакова система», «людина – художній образ» [52].

Методом організації профорієнтаційної роботи є метод спостереження. Він може використовуватися в процесі проведення екскурсій на підприємства, виставки, професійні училища, ліцеї, інші навчальні заклади і т.ін. Завдання таких спостережень – розвинути інтерес учнів до професійної діяльності різних фахівців, навчити їх аналізувати соціальні явища і т.ін. [81].

Основною формою організації профорієнтаційної роботи у старших класах спеціальної школи є заняття (урок). Вчитель-дефектолог допомагає учням освоїти систему знань про закономірності, принципи, методи

діагностики, розвитку образу «Я», сприяє формуванню вміння обґрунтованого професійного самовизначення.

Важливою формою наочності ознайомлення учнів зі зниженим слухом із світом праці, системою професійної освіти є екскурсії. Проведення їх вчитель-дефектолог повинен спланувати заздалегідь, розробити систему конкретних завдань учням у вигляді питань, на яких вони повинні зосередити свою увагу в ході екскурсії. Екскурсії можуть бути проведені на різні підприємства, установи, в службу зайнятості населення, навчальні заклади і т. ін. [64].

Ще однією ефективною формою організації профорієнтаційної роботи є використання профорієнтаційних ігор та вправ. Дана форма організації носить ознайомчий і інформаційний характер, дозволяє моделювати перспективи професійного та особистісного розвитку в їх цілісності.

Цікаву й оригінальну гру «Порадник» пропонує Н. Пряжников [52]. Учні роздаються бланки зі списком класу. Їх просять написати, яка професія є найбільш придатною для кожного з учнів (у тому числі і для себе). Після цього педагог збирає заповнені анкети і зачитує рекомендації, дані кожному з учнів.

Важливою перевагою гри є анонімність. Спостереження показали, що учні охоче включаються в обговорення проблем, пов'язаних з вибором професії, не соромляться висловити свою точку зору. Підлітків явно цікавить думка оточуючих про себе.

В процесі визначення професійної спрямованості, учнів старших класів поділяють на три нерівні групи [65; 74]:

- до першої групи (найчисленнішої) відносяться ті, чий професійний вибір збігається з побажаннями однокласників. При цьому учні одностайно рекомендують своєму однокласнику слідувати обраному ним шляху;

- друга група представлена старшокласниками, подання яких про себе розходиться з думкою однокласників. Останні звертають увагу на деякі особливості характеру й особистості свого однокласника, які або сумісні з обраною їм професією, або є важливою складові іншої професії.

Учня, який не обрав професію, однокласники наполегливо рекомендували заняття з лозоплетіння, так як вони звернули увагу на її терпіння, посидючість та хист до даного заняття.

Інший учень дуже хотів стати лікарем, про що відкрито говорив. Однак, на думку однолітків, властиві йому нетерпимість до чужого болю і недобре ставлення до оточуючих завадять йому стати хорошим лікарем. Однокласники рекомендували йому іншу сферу докладання «медичної спрямованості» – науково-дослідну;

– до третьої групи входять учні, яких однокласники бачать двірниками, прибиральницями (також називалися і інші подібні професії). Цікаво відзначити, що подібні рекомендації ніяк не пов'язані зі шкільними успіхами або неуспіхами цих учнів старших класів. Їх відкрито не люблять за грубість, невігластво, лінощі, неохайність.

У відомому сенсі зазначені обставини замінюють соціометричні обстеження. Унаслідок анонімності неможливо або важко здогадатися, хто і що написав. Однак, очевидно, що учням неприємно вислуховувати рекомендації стати двірником або викидайлом в клубі. Разом з тим, на основі гри «Порадник» є можливість спонукати учнів замислитися про ті риси їх особистості, на які явно чи неявно звернули увагу однокласники.

У профорієнтаційній роботі дефектолог може використовувати ще одну форму її організації, це спільна робота з учнями старших класів щодо складання та реалізації творчих проектів. Під проектом тут розуміється пошук аргументованих і доказових, іноді єдино правильних, рішень стосовно умов діяльності і вибраним цілям. При цьому сам вибір цілей часто буває важливою частиною проекту.

Мета профорієнтаційної роботи з учнями зі зниженим слухом:

– надання профорієнтаційної підтримки учням у процесі вибору профілю навчання та сфери майбутньої професійної діяльності;

– вироблення в учнів свідомого ставлення до праці, професійне самовизначення в умовах свободи вибору сфери діяльності відповідно до своїх можливостей, здібностей і з урахуванням вимог ринку праці [73].

Завданнями профорієнтаційної роботи з учнями зі зниженим слухом є [65; 73]:

- 1) Формування в учнів зі зниженим слухом установки на власну активність та самопізнання як основу професійного самовизначення та самоствердження.
- 2) Ознайомлення із світом професій, кон'юктурою ринку праці, правилами вибору професії, своїми правами та обов'язками.
- 3) Забезпечення самопізнання та формування «образу Я», як суб'єкта майбутньої професійної діяльності.
- 4) Формування умінь аналізу різних видів професійної діяльності.
- 5) Формування вміння співставляти «образ Я» з вимогами професій до особистості та кон'юктурою ринку праці.
- 6) Перевірка можливостей для самореалізації у різних видах професійної діяльності.
- 7) Забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості.
- 8) Виховування загальнолюдських та загально професійних якостей і розумних потреб.
- 9) Поглиблене вивчення навчальних і спеціальних предметів, до яких виявляється стійкий інтерес та здібності.
- 10) Зосередження уваги на формування професійно важливих якостей, необхідних до обраного виду професійної діяльності.

Організація процесу формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом в умовах спеціальної школи повинна передбачати наступні напрями роботи:

- здійснення контролю, корекції професійних планів, виявлення ступеня їхньої обґрунтованості;
- окреслення шляхів до самопідготовки до майбутньої професії, способів само діагностики, оцінка результатів досягнень;
- формування основ для соціально-професійної адаптації: розвиток норм, ціннісних орієнтацій, мотивів вибору професії;

- формування професійних інтересів;
- одержання несуперечливих відомостей щодо переваг, схильностей і можливостей учнів для розподілу їх за профілями навчання;
- забезпечення широкого діапазону варіативності профільного навчання за рахунок комплексних і нетрадиційних форм і методів, що застосовують на уроках та у виховній роботі елективних курсів;
- додаткова підтримка деяких груп учнів, щодо яких легко спрогнозувати труднощі у працевлаштуванні;
- вироблення гнучкої системи кооперації старшої школи з установами додаткової та професійної освіти, а також з підприємствами міста, регіону.

Організація процесу формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом повинна враховувати наступні аспекти системи профорієнтаційної роботи з підлітками зазначеної нозології [65; 73; 82]:

1. Соціальний аспект, який полягає у формуванні ціннісних орієнтацій молоді в професійному самовизначенні, де робиться акцент на вивченні вимог до кваліфікації працівника тієї або іншої сфери.

2. Економічний аспект – це процес керування вибором професії молоді відповідно до потреб суспільства та можливостей особистості (вивчення ринку праці) [65].

3. Психологічний аспект полягає у вивченні структури особистості, формуванні професійної спрямованості; педагогічний – пов'язаний із формуванням суспільно значущих мотивів вибору професії та професійних інтересів [11; 37].

4. Медико-фізіологічний аспект передбачає такі основні завдання, як розробка критеріїв професійного відбору відповідно до стану здоров'я, а також вимог, які висуває професія до особистості кандидата [25].

Враховуючи психофізіологічні та вікові особливості учнів зі зниженим слухом, можна виділити такі етапи процесу формування професійної спрямованості в спеціальній школі [23; 65; 73]:

– 1–4 класи: формування в молодших школярів ціннісного ставлення до праці, розуміння її ролі в житті людини й суспільства; розвиток інтересу до навчально-пізнавальної діяльності, заснованої на посильній практичній включеності в різні її види, у тому числі соціальну, трудову, ігрову, дослідницьку;

– 5–7 класи: розвиток учнів зі зниженим слухом особистісного змісту в набутті пізнавального досвіду й інтересу до професійної діяльності; формування уявлення про власні інтереси й можливості (формування образу «Я»); набуття первісного досвіду в різних сферах соціально-професійної практики: техніці, мистецтві, медицині, сільському господарстві, економіці й культурі. Цьому сприяє виконання учнями зі зниженим слухом професійних спроб, які дозволяють їм співвіднести свої індивідуальні можливості з вимогами, що висуває професійна діяльність до людини;

– 8–9 класи: уточнення освітнього запиту під час позакласних занять та інших курсів на вибір; групове й індивідуальне консультування з метою виявлення та формування адекватного ухвалення рішення про вибір профілю навчання; формування освітнього запиту, що відповідає інтересам і здібностям, ціннісним орієнтирам;

– 9–10 класи: навчання дій із самопідготовки та саморозвитку; формування професійних якостей в обраному виді праці; корекція професійних планів, оцінювання готовності до обраної діяльності.

Розв'язання завдань профорієнтації здійснюється в різних видах діяльності учнів зі зниженим слухом (пізнавальній, суспільно корисній, комунікативній, ігровій, продуктивній праці). Із цією метою щорічно складаються шкільні й міські плани роботи із профорієнтації. Цей напрям простежується в плані кожного класного керівника (розділ «Профорієнтація») [65; 76].

Однією зі складових системи профорієнтації з учнями зі зниженим слухом, є діагностика професійної спрямованості учнів 7–9 класів, яку проводять психологи, а за їхньої відсутності – класний керівник.

Таким чином, розкрито напрями формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів, які передбачають здійснення контролю, корекції професійних планів; формування основ для соціально-професійної адаптації; формування професійних інтересів; забезпечення широкого діапазону варіативності профільного навчання за рахунок комплексних і нетрадиційних форм і методів, що застосовують на уроках та у виховній роботі елективних курсів; додаткова підтримка деяких груп учнів, щодо яких легко спрогнозувати труднощі у працевлаштуванні. Для того, щоб їх реалізація була ефективною і сприяла усвідомленому, адекватному вибору професії, корекційному педагогу необхідно побудувати всю роботу грамотно, з урахуванням всіх вимог і правил, які пред'являють форми і методи її організації, створити такі умови для учнів, які б сприяли самостійному вирішенню проблеми їх професійного самовизначення і вибору професії.

Висновки до розділу 2

У другому розділі висвітлено питання організації процесу формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом в процесі трудового навчання.

В ході дослідження рівня спрямованості на майбутній професійний успіх учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом в умовах спеціального закладу освіти констатовано зниження їхнього інтересу до трудової діяльності. Слід зазначити, що учні мають не надто високі показники розвитку за критеріями, які діагностувалися, а також у них виникають значні труднощі у оволодінні та засвоєнні матеріалу з трудового навчання. Тому на основі загальної характеристики результатів дослідження та отриманих даних була розроблена й експериментально впроваджена програма з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти.

Досліджено рівень спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом. Було з'ясовано, що в даних учнів

переважає низький рівень розвитку професійної мотивації, що складає 42,9 %; було виявлено, що у більшості учнів висока та надмірно завищена самооцінка, яка складає по 35,7 % відповідно. Також можна зробити висновок про те, що 7,1 % учнів має дуже високий рівень домагань (завищений), 14,3% – мають високий рівень домагань, 21,4 % – помірний рівень домагань. У 42,9 % учнів наявний низький рівень домагань і у 14,3 % учнів наявний дуже низький рівень домагань.

Розкрито напрями формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів, які передбачають здійснення контролю, корекції професійних планів; формування основ для соціально-професійної адаптації; формування професійних інтересів; забезпечення широкого діапазону варіативності профільного навчання за рахунок комплексних і нетрадиційних форм і методів, що застосовують на уроках та у виховній роботі елективних курсів; додаткова підтримка деяких груп учнів, щодо яких легко спрогнозувати труднощі у працевлаштуванні. Для того, щоб їх реалізація була ефективною і сприяла усвідомленому, адекватному вибору професії, корекційному педагогу необхідно побудувати всю роботу грамотно, з урахуванням всіх вимог і правил, які пред'являють форми і методи її організації, створити такі умови для учнів, які б сприяли самостійному вирішенню проблеми їх професійного самовизначення і вибору професії.

Таким чином, формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом з урахуванням сучасних умов праці має відбуватись в процесі трудового навчання як на уроках, так і в ході проведення позаурочної діяльності, де повинні бути створені умови для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку учнів зазначеної нозології для підготовки до майбутнього життя, задоволення їхніх освітніх потреб, підвищення рівня професійного самовизначення учнів означеної нозології та сприяння покращенню процесу їх соціалізації.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ СПРЯМОВАНOSTІ НА МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЙНИЙ УСПІХ В УЧНІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ

3.1. Зміст програми з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти

В ході дослідження рівня спрямованості на майбутній професійний успіх учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом в умовах спеціального закладу освіти констатовано зниження їхнього інтересу до трудової діяльності. Слід зазначити, що учні мають не надто високі показники розвитку за критеріями, які діагностувалися, а також у них виникають значні труднощі у оволодінні та засвоєнні матеріалу з трудового навчання. Тому на основі загальної характеристики результатів дослідження та отриманих даних була розроблена й експериментально впроваджена програма з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти.

Формувальний етап. Метою даного етапу була розробка програми з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти та перевірка ефективності її впровадження.

Даний етап експерименту відбувався на базі Сумського ЗЗСО спеціальної школи Сумської міської ради з вересня 2020 р. по травень 2021 р. У дослідженні приймали участь 14 учнів, серед яких 6 дівчаток і 8 хлопчиків зі зниженим слухом. У зв'язку з невеликою кількістю учнів 10-их класів, дослідження проводилось з однією групою дітей.

Процес формування спрямованості на майбутній професійний успіх учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом має будуватися з урахуванням їх індивідуальних, вікових та психофізичних особливостей. У процесі формування спрямованості на майбутній професійний успіх старшокласників з відхиленнями у розвитку, необхідно домагатися взаємодії школи, сім'ї та громадськості [76].

Профільне трудове навчання вирішує завдання всебічного розвитку учнів. Насамперед це значний внесок у фізичний, розумовий, естетичний і моральний розвиток. Основне завдання процесу формування спрямованості на майбутній професійний успіх – озброїти учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом професійними навичками та вміннями, які необхідні для роботи з певної спеціальності. Дане завдання можна реалізувати за допомоги використання індивідуального підходу у процесі трудового навчання.

В ході дослідження було з'ясовано, що застосування індивідуального підходу буде дієвим лише тоді, коли комплексно вивчено кожного учня; виявлено його особливості розвитку; визначено труднощі, які виникають у процесі засвоєння знань, умінь і навичок; виявлено причини, які негативно впливають на розвиток учня; підібрано систему методів, прийомів та засобів, які будуть сприяти подоланню наявних проблем кожної дитини; створені відповідні умови для розвитку кожного школяра; забезпечена системність реалізації індивідуального підходу на протязі уроку та в позаурочний час.

Під час підготовки до формувального етапу дослідження перш за все, був проведений детальний аналіз результатів констатувального етапу дослідження з метою узагальнення індивідуально-психологічних особливостей учнів зі зниженим слухом дев'ятого класу та труднощів, які притаманні їм.

Розроблена програма з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти була застосована на 24 уроках трудового навчання та на 10 позакласних навчально-виховних заняттях, які проводились у формі екскурсій.

Програма з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти на першому етапі передбачала планування профорієнтаційних заходів на уроках трудового навчання, в ході яких: обговорювалися теми, при вивченні яких можливо і доцільне включення профінформаційного матеріалу; здійснювалася робота профконсультаційного характеру: вивчення інтересів, схильностей і здібностей учнів; бесіди з учнями про їхній професійні наміри, про доцільність вибору учнями тієї чи іншої професії при його рівні знань і здібностей до даного напрямку; застосовувалася індивідуальна робота з учнями з в них інтересів і схильностей до досліджуваного предмета і пов'язаних з ними професій.

На другому етапі були запроваджена робота по формуванню спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти на уроках трудового навчання, в ході яких розглядалися наступні питання: вивчення інтересів і схильностей учнів, фіксувалися результати, відбувалося їх обговорення із учнями; у навчальному кабінеті було оновлено наочні матеріали за професіями, пов'язаних з вивченням даного предмету; поглиблено знання в області психології особистості учня і методів її вивчення.

В ході наступного етапу здійснювалась робота по формуванню спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів на позакласних навчально-виховних заняттях, а саме:

- ознайомлення учнів з різними галузями господарства й окремих професій, у тому числі з професіями району, для чого були визначені форми ознайомлення учнів із професіями, найбільш доцільними в кожному конкретному випадку;
- вивчення і систематична фіксація результатів вивчення інтересів, нахилів і здібностей учнів класу, отримані дані відображались в характеристиках учнів з рекомендацією вибору сфери чи діяльності професії;

– організація участі учнів класу в загальношкільних заходах профорієнтаційного характеру, читацьких конференціях, диспутах, вечорах, переглядах кінофільмів про професії, випуски стінних газет, радіопередачах.

Наступним етапом роботи був аналіз навчальної програми та календарного планування з трудового навчання учнів зі зниженим слухом, які навчаються за профілем «Столярна справа». Для того, щоб краще знати які знання повинні бути сформовані у кожного учня після проведення системи уроків, було проаналізовано програму з трудового навчання з профілю «Столярна справа».

В результаті аналізу було виявлено на що повинна бути спрямована корекційно-розвивальна робота під час проведення уроків.

Під час формувального етапу індивідуальний підхід здійснювався в умовах колективної роботи класу в межах одних і тих же завдань, однакового змісту навчання тому, що всі учні повинні оволодіти знаннями, вміннями та навичками, визначеними програмою для даного класу.

Враховуючи те, що контингент учнів дев'ятого класу досить відрізняється між собою рівнем розвитку та трудовими можливостями було розроблено та впроваджено модель реалізації індивідуального підходу, яка базувалася на підборі методів, прийомів та засобів які б сприяли подоланню труднощів які виникають в учнів під час уроку, а також сприяли розвитку особистісних якостей кожного школяра. Дана модель відображена у таблиці 3.1.

Розроблена модель була успішно впроваджена під час проведення уроків з трудового навчання. В процесі реалізації даної моделі основними напрямками корекційної діяльності були:

- вдосконалення досягнень сенсомоторного розвитку;
- корекція стійкості уваги учнів;
- корекція індивідуальних прогалин в знаннях учнів;
- корекція порушень у розвитку емоційно-особистісної сфери;
- розвиток рівня професійної мотивації;

– розвиток рівня домагань учнів (здатності самостійно ставити цілі та досягати їх).

Таблиця 3.1

Модель реалізації індивідуального підходу в процесі трудового навчання
учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом
за профілем «Столярна справа»

№	Труднощі, які виникають в учнів під час трудового навчання	Реалізація індивідуального підходу
1	2	3
1.	Низький рівень швидкісних навичок виконання завдання з трудового навчання	Вірний підбір матеріалів та інструментів для практичної роботи
2.	Присутня загальна рухова недостатність або порушення моторики руки, в результаті чого наростає м'язова втома, з'являються больові відчуття, розсіюється увага	Вчитель значно зменшує для учня обсяг роботи, а також змінює вид його діяльності
3.	Дитина досить збудлива і у неї порушена працездатність, внаслідок чого швидко втрачається інтерес до уроку та виконання завдання	Вчитель нагадує школяреві про мету завдання, хвалить за роботу на початковому етапі, та змінює вид його діяльності, висловлює схвалення і повертається до виконання вправи
4.	В учня спостерігається низька самостійність виконання завдань та виготовлення виробів	Привчати учня користуватися інструкцією, самостійно складати план, контролювати і оцінювати свої дії відповідно до плану та умов завдання
5.	Наявне порушення зору	Збільшення розмірів роздаткового матеріалу, технологічних карток, вірне розсажування дітей
6.	В учня в процесі трудової діяльності відбувається переважання збудження над гальмуванням	Вироблення у таких дітей гальмівних реакцій, навчати їх зосереджуватись на основній діяльності, стримувати виникнення імпульсивних дій, використовувати спокійний тон викладу матеріалу
7.	Переважанням гальмування над збудженням	Поступового збільшення обсягу завдань, активізація учнів
8.	В учня наявний низький рівень впевненості в собі та власних	Збагатити досвід успішності і зменшити, знецінити значущість

	силах	неуспіху. Використання прийомів: „Авансова позитивна стимуляція”, „Амортизація поразки”
1	2	3
9.	В процесі трудової діяльності спостерігається порушення поведінки	Наявність постійної системи правил та вимог, систематичного контролю
10.	В учня спостерігається висока виснажливість в процесі уроку та трудової діяльності	Враховувати динаміку втомлюваності дитини, дозувати розумові навантаження, завдання давати менші за обсягом
11.	В учнів спостерігається відсутність інтересу до навчання та пізнання, байдужість до оцінок, прагнення уникати інтелектуальної праці.	Виховання соціальних потреб, інтересів, формування цілеспрямованості діяльності, довільності поведінки, самоконтроль
12.	В процесі трудової діяльності спостерігається присутність насильницьких рухів	Зниження рівня тривожності, формування навичок розслаблення м'язів
13.	Наявність в учня досить низької мотивації	Стимулювання учня, створення ситуації успіху, заохочення, проведення індивідуальних бесід
14.	Дитина погано орієнтується у послідовності виготовлення виробу	Надання додаткових інструкцій по виготовлення виробу, роздаткового матеріалу з схемами послідовного виготовлення виробу
15.	Помітне збільшення числа помилок, які виникають в учня під кінець роботи	Вчитель визначає причину цього явища і, виходячи з неї, вибирає необхідні прийоми впливу
16.	Учень не може виготовити виріб на рівні з іншими	Підбір виду виробу за складністю
17.	Дитина не встигає виготовити виріб за відведений час	Організація гуртка на якому учень зможе вдосконалити свої навички та довести розпочату справу до кінця
18.	Висока ефективність праці	Підготовка додаткових завдань
19.	В учня негативне ставлення до себе, зневіра у своїх можливостях	Акцентувати увагу дітей не на негативних проявах їхньої поведінки, а передусім, на позитивних, словесна підтримка
20.	Порушення мотиваційного та організаційного компонентів розумової діяльності	Проведення бесід, створення ситуації успіху, заохочувати учнів до навчальної діяльності.

Також слід зазначити, що під час реалізації індивідуального підходу у оцінюванні учнівських результатів ми дотримувалися таких вимог:

1. Оцінку слід обґрунтовувати, тобто учень має розуміти, за що він одержує саме таку оцінку.
2. Стимулом для учнів має бути не лише кількісна оцінка (бал), а й якісна – емоційний стан вчителя, його слова.
3. При оцінюванні слід враховувати не лише знання, вміння і навички учня, а й ставлення до навчання, рівень докладених зусиль (тобто всі компоненти навчальної діяльності).
4. У старших класах можна застосовувати поурочне оцінювання.
5. Враховували специфічні особливості й труднощі дітей.
6. Оцінка не повинна принижувати учня чи викликати в нього негативні емоції, а навпаки стимулювати до покращення своїх результатів, успіхів, викликати позитивні почуття.

Індивідуальний підхід був реалізований за допомогою використання різних прийомів індивідуального впливу на учнів. Зокрема застосовувалися такі прийоми:

1. Активізація учня. Учень не повинен бути пасивним учасником навчального процесу. Вчитель має підібрати такий зміст навантаження на школяра, щоб він міг активно працювати під час уроку, а також використовувати різні методи залучення учня, щоб він був активним і свідомим у засвоєнні знань та вмінь.

2. Індивідуалізація завдань. Залежно від індивідуальних особливостей учня та характеру труднощів, які викликає у нього навчальна діяльність, ми пропонувати завдання у різній формі. Так, наприклад:

- при труднощах запам'ятовування словесної інструкції учнями під час виготовлення різних виробів ми використовували наочну інструкцію: таблиці та умовні позначення;

– при неможливості зрозуміти хід виконання практичної роботи з виготовлення виробу ми використовували повторне пояснення (поетапний хід роботи).

3. Визначення відповідного рівня допомоги. Кожен учень в залежності від рівня знань, зони актуального та найближчого розвитку потребує різного рівня допомоги. Надмірна допомога призведе до пасивності дитини, а недостатня – до неможливості опанувати відповідним обсягом знань. Тому вчитель повинен надати учневі спеціальну допомогу, спрямовану на ліквідацію певних прогалин у знаннях, індивідуальних помилок, подолання труднощів.

В процесі практичної діяльності в залежності від рівня розвитку учня надавали таку допомогу:

- стимулююча, яка полягала у тому, щоб заохотити учня, запевнити його у власних можливостях, підтримати (надається дітям, які не можуть самостійно приступити до роботи через невпевненість у собі, загальмованість);
- організуюча – допомога у встановленні послідовності виконання завдання, усунення умов за яких учень відволікається від роботи, повторення інструкції виготовлення виробу (використовується для школярів, у яких спостерігається порушення цілеспрямованості);
- звуження обсягу виконуваного завдання шляхом розчленування завдання на окремі частини (ефективне для дітей зі звуженим обсягом уваги, зниженням її концентрації);
- виконання допоміжного завдання, яке сприяє розв'язанню основного, незрозумілого питання;
- розчленовування складного завдання на поетапне виконання елементарних дій, етапів (використовується для школярів з вадами інтелекту, з дуже низькою пізнавальною активністю);
- постановка навідних (підштовхуючих) запитань;
- зміна умов роботи: наприклад, міркувати вголос тощо;
- при виконанні розумових дій опора на практичні дії з наочністю;
- при необхідності додаткове пояснення етапів виготовлення виробу;

- попередження про можливі помилки і способи їх усунення.

Головним при наданні індивідуальної допомоги повинна бути активізація вольових зусиль учня, його самостійності, підтримання інтересу до виконання практичної роботи. У будь-якому випадку, добираючи навчальний матеріал, не слід усувати труднощі, що виникають в учня, а створити для нього такі умови, щоб він міг їх долати самостійно.

Для розвитку у дітей морально-етичних цінностей та соціальної значущості їхньої діяльності була організована та проведена виставка їх робіт з трудового навчання. Це дало змогу підкріпити позитивне ставлення в учнів до трудового навчання.

Активним помічником спеціальної школи в реалізації розробленої програми були батьки учнів. В ході роботи з ними враховувалось положення про те, що питання вибору професії для учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом настільки складне, що не тільки старшокласники, але і їхні батьки не завжди можуть правильно розібратися в ньому. Тому виникало завдання зробити батьків своїми діючими помічниками в підготовці таких учнів до вибору професії.

З цією метою було проведено ряд заходів для просвіти батьків у питаннях професійного самовизначення особистості, ознайомлено їх з найважливішими факторами, що сприяють правильному вибору професії. З батьками проводилася також робота із залучення їх до активної участі в проведенні різних заходів профорієнтаційного характеру:

- організовано цикл бесід з батьками за основними питаннями проблеми свідомого вибору професії;
- проведено анкетування батьків з метою виявлення відносин до вибору професії їхніми дітьми;
- проведено конференцію для учнів за участю батьків з питань орієнтації учнів на масові виробничі професії і професії сфери обслуговування;

– складено графік профорієнтаційних екскурсій на підприємства і навчальні заклади, де працюють батьки, залучено їх до участі в організації і проведенні цих екскурсій.

Розроблена програма формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів ґрунтується на використанні вчителем-дефектологом різноманітних форм і методів її організації. Вона включає планування профорієнтаційних заходів та роботу по забезпеченню професійного самовизначення учнів зазначеної нозології на уроках трудового навчання, на позакласних навчально-виховних заняттях з обов'язковим врахування медичного аспекту запропонованої роботи. Необхідною складовою розробленої програми є планування профорієнтаційної роботи з батьками учнів.

Також слід зазначити, що в результаті застосування індивідуального підходу в процесі трудового навчання в учнів покращилася якість зроблених виробів, у більш сильніших учнів збільшилась кількість виробів, у всіх дітей значно зріс інтерес до трудового навчання, діти повірили у власні сили та можливості, стали краще контролювати свої емоції, підвищилась динаміка працездатності та стійкість уваги.

Таким чином, розроблений зміст програми з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти передбачає запровадження індивідуального підходу, що стає можливим через доступний для них зміст навчання, через особливий його темп і організацію, використання специфічних прийомів і способів корекційно-педагогічної роботи. Зазначений процес ґрунтується на формах і методах профорієнтаційної роботи відповідно до вимог професійного зростання особистості та водночас розширює коло їх знань про професійну діяльність та дозволяє сформувати позитивне відношення до майбутньої професії з урахуванням сучасних умов праці учнів означеної нозології.

3.2. Аналіз результатів дослідження

У процесі експериментального дослідження вирішувалося основне завдання – експериментально перевірити ефективність впровадження програми з формування у старшокласників зі зниженим слухом спрямованості на майбутній професійний успіх в умовах спеціального закладу освіти.

З цією метою були проведені ті ж методики, що й під час констатувального експерименту (методика вивчення самооцінки Дембо-Рубінштейн, методика дослідження рівня домагань Шварцландера, методика визначення стійкості уваги і динаміки працездатності «Таблиці Шульте» авторська анкета для визначення рівня професійної мотивації, карта аналізу навчально-трудової діяльності учнів, карта відстеження особливостей особистості та розвитку трудових можливостей учнів зі зниженим слухом (для вчителя), також були застосовані: метод спостереження за поведінкою, діяльністю учнів під час уроків та повторні бесіди з вчителями трудового навчання), це дало можливість відстежити і порівняти динаміку змін, які відбулися впродовж дослідження за такими параметрами як: рівень розвитку професійної мотивації, рівень самооцінки та рівень домагань школярів, стійкість уваги та динаміку працездатності учнів, розвиток навчально-трудової діяльності та трудових можливостей старшокласників зі зниженим слухом.

Після проведення повторного діагностування було виявлено, що результати показників контрольної перевірки виявилися вищими ніж були до цього, це дає підставу зробити висновок, що використання індивідуального підходу в процесі профільного трудового навчання сприяє кращому формуванню знань, умінь і навичок в учнів зі зниженим слухом, а також забезпечує розвиток особистісних якостей дітей.

Порівняння даних переконливо доводить, що застосування індивідуального підходу в процесі навчальної діяльності є досить ефективним та результативним. Динаміку змін, які відбулися можна простежити порівнявши показники констатувального та формувального етапу. Нижче наведені таблиці та діаграми в яких відображені результати проведеного

дослідження та зазначені зміни, які відбулися після застосування індивідуального підходу до учнів зі зниженим слухом 9-го класу.

Таблиця 3.2

Порівняльний аналіз результатів діагностики рівня спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом (у %)

Рівень мотивації	Констатувальний етап	Формувальний етап	Динаміка
Високий	7,1	21,4	+ 14,3
Нормальний	14,3	35,7	+ 21,4
Позитивний	35,7	28,6	– 7,1
Низький	42,9	14,3	– 28,6

З таблиці видно, що в ході експериментальної роботи в учнів підвищився рівень спрямованості на майбутній професійний успіх у порівнянні з даними на початку експерименту. Аналізуючи отримані результати можна простежити як зріс рівень професійної мотивації у процентному співвідношенні: за високим рівнем – на 14,3 %, за нормальним на – 21,4 %, (позитивна мотивація учнів перейшла в нормальну), а рівень низької мотивація в учнів знизився на 28,6 %, це досить не погані результати проведеної роботи. Дані аналізу експериментальної роботи відображені на рис. 3.1.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що після застосування індивідуального підходу в процесі профільного трудового навчання рівень професійної мотивацій в учнів 9-го класу значно зріс.

Необхідно відзначити, що за допомогою проведення повторної діагностики були виявлені зміни, які відбулися в самооцінці учнів. Отримані результати наведені в таблиці 3.3.

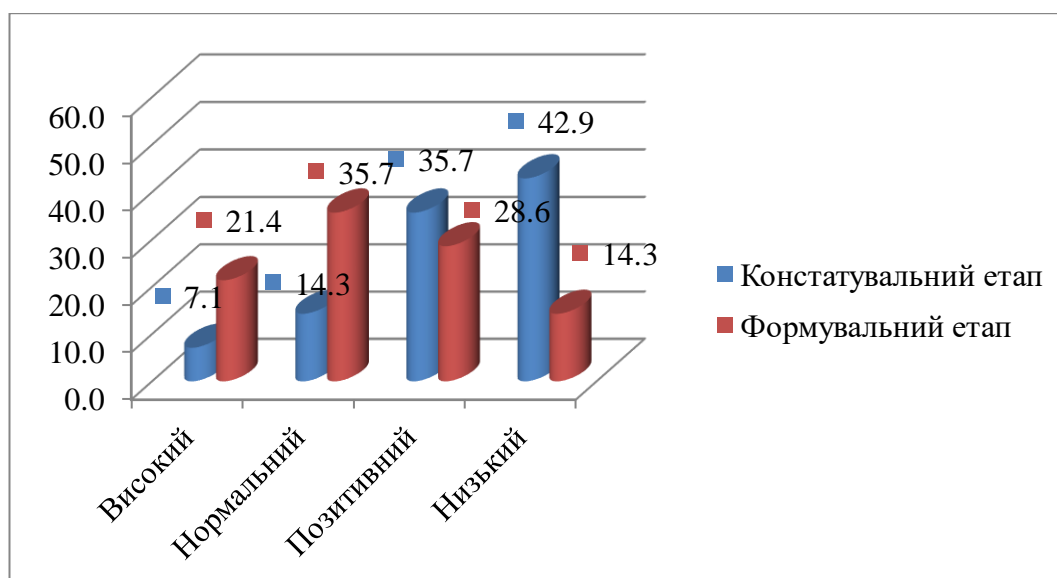

Рис. 3.1. Результати діагностики рівня спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом (у %)

Слід зазначити, що в учнів 9-го класу після систематичного застосування індивідуального підходу в процесі навчання значно змінилася самооцінка. Аналізуючи отримані результати можна зробити висновок, що у більшій частині досліджуваних після повторного діагностування було виявлено середній рівень самооцінки, що становить 35,7 %, дуже високий рівень самооцінки знизився на 21,4 %, високий рівень знизився на 14,3 %, низький рівень самооцінки також знизився на 14,3 %, що свідчить про досить не погані показники, оскільки висока самооцінка може говорити про особистісну незрілість, невміння правильно оцінювати результати своєї роботи, порівнювати себе з іншими; занадто висока самооцінка може вказувати на спотворення у формуванні особистості – закритість для досвіду, нездатність усвідомлювати власні помилки; низька самооцінка свідчить або про невпевненість в собі або про захисної реакції, коли за визнанням невміння ховається небажання що-небудь робити; середній рівень розвитку самооцінки є найбільш адекватним та позитивним. Нижче в графічній формі відображений аналіз отриманих результатів на рис. 3.2.

Таблиця 3.3

Порівняльний аналіз результатів діагностики рівня самооцінки
учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом (у %)

Рівень самооцінки	Констатувальний етап	Формувальний етап	Динаміка
Дуже високий	35,7	14,3	– 21,4
Високий	35,7	21,4	– 14,3
Середній	14,3	35,7	+ 21,4
Низький	14,3	28,6	– 14,3

Оскільки самооцінка тісно пов'язана з рівнем домагань (здатністю самостійно ставити цілі та досягати їх), то доцільно було провести порівняльний аналіз результатів констатувального і формувального етапу дослідження. Динаміку змін які відбулися зазначено в таблиці 3.4.

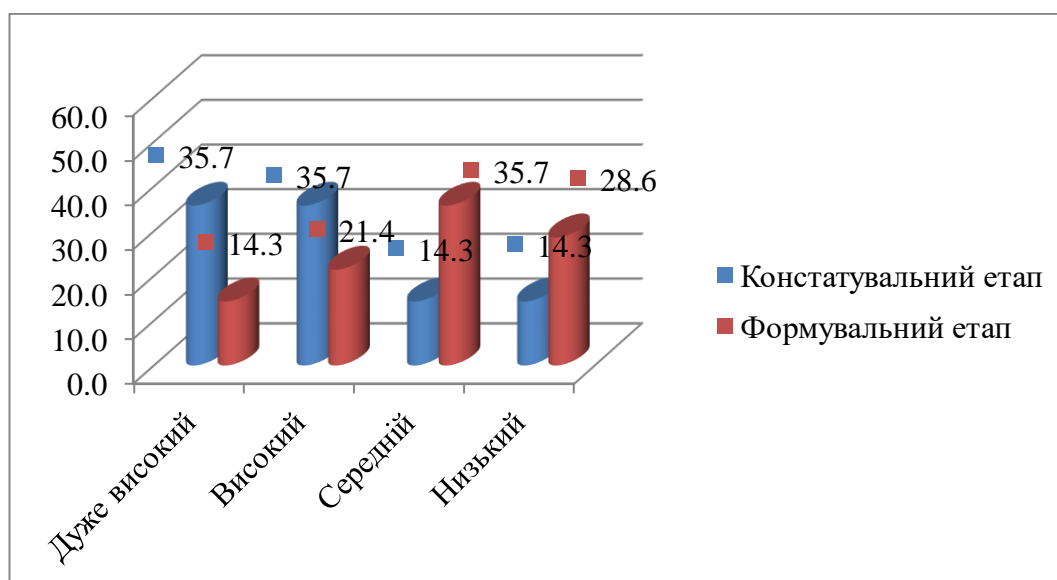

Рис. 3.2. Порівняльні дані дослідження за результатами методики
Дембо-Рубінштейн «Вивчення рівня самооцінки»

Таблиця 3.4

Порівняльний аналіз результатів діагностики рівня домагань
учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом (у %)

Рівень домагань	Констатувальний етап	Формувальний етап	Динаміка
Дуже високий	7,1	0	+ 7,1
Високий	14,3	14,3	0
Помірний	21,4	57,2	+ 35,8
Низький	42,9	21,4	– 21,5
Дуже низький	14,3	0	– 14,3

На основі отриманих даних можна зробити висновок про те, що рівень домагань учнів зі зниженим слухом 9-го класу зменшився за дуже високим критерієм на 7,1 %, показник високого рівня залишився без змін, за помірним критерієм збільшився на 35,8 %, за низьким критерієм знизився на 21,5 % і за дуже низьким знизився на 14,3 %. Таким чином, у значної більшості учнів було виявлено помірний рівень домагань – це позитивні результати, оскільки учні з помірним рівнем домагань стабільно і успішно вирішують коло завдань середньої складності, прагнучи поліпшити свої досягнення і здібності та перейти до більш важких цілей та завдань. Нижче в графічній формі відображений аналіз отриманих результатів рис. 3.3.

Найважливішою умовою будь-якої діяльності людини є увага. Увага – це спрямованість та зосередженість психічної діяльності людини на об'єкти та явища зовнішнього світу. Зосередженість уваги залежить від мотивації діяльності та індивідуальних якостей людини [].

Після проведення повторного діагностування і аналізу отриманих результатів можна відмітити і зміни по стійкості уваги і динаміки працездатності, що виражаються у підвищенні показників середнього рівня в порівнянні з попереднім проведенням методик. Детальніше результати відображені в таблиці 3.5.

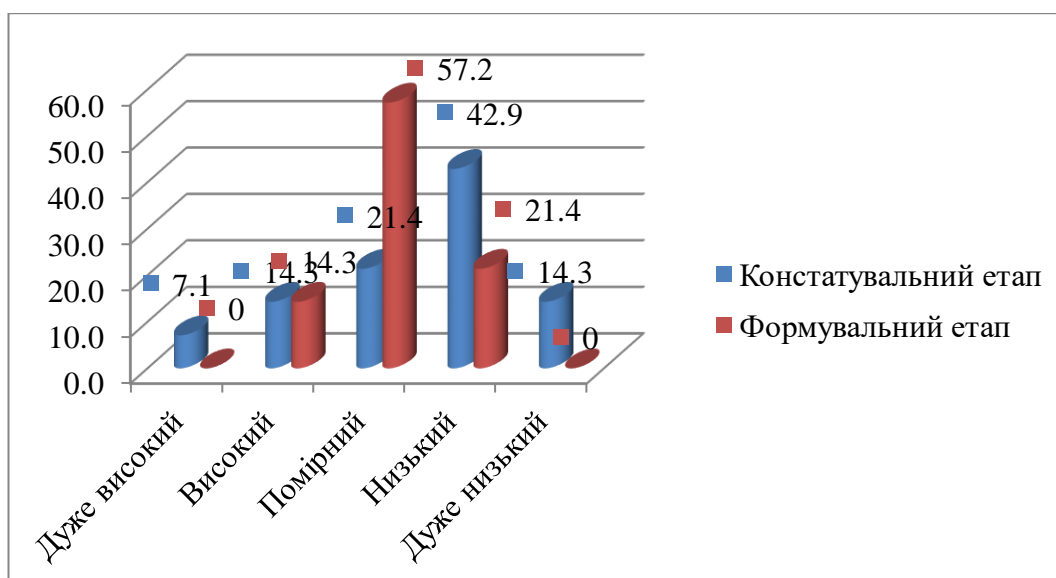

Рис. 3.3. Порівняльні дані дослідження за результатами методики Шварцландера «Дослідження рівня домагань»

За результатами таблиці видно, що значно збільшився відсоток учнів за показником стійкості уваги, що відповідає середньому і високому рівням – на 21,4 % та 14,3 % відповідно, а низький рівень стійкості уваги в учнів зменшився на 35,7 %. На рис. 3.4. відображений аналіз отриманих результатів.

Таблиця 3.5

Порівняльний аналіз результатів діагностики стійкості уваги та динаміки працездатності учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом (у %)

Рівень	Констатувальний етап	Формувальний етап	Динаміка
Високий	0	14,3	+ 14,3
Середній	28,6	50,0	+ 21,4
Низький	71,4	35,7	– 35,7

Відбулися зміни і в дослідженні розвитку навчально-трудої діяльності учнів зі зниженим слухом, які більш детально можна простежити у таблиці 3.6.

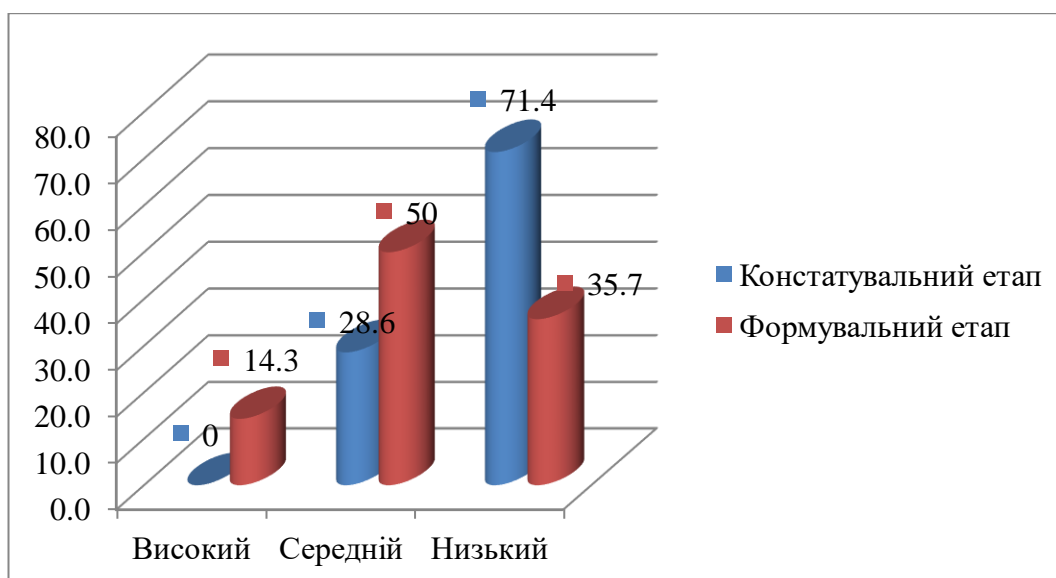

Рис. 3.4. Порівняльні дані дослідження за результатами методики
«Таблиці Шульте»

Крім оцінки розвитку навчально-трудової діяльності школярів, було порівняно зміни, які відбулися в рамках дослідження розвитку трудових можливостей учнів. Отримані результати відображені в таблиці 3.7.

Таблиця 3.6

Порівняльний аналіз результатів навчально-трудової діяльності
в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом (середній бал)

Компетентності	Констатувальний етап	Формувальний етап
1. Знання техніки безпеки	6,3	6,8
2. Знання і вибір інструменту та обладнання	5,9	6,4
3. Знання матеріалів	5,6	6,2
4. Вміння користуватися інструментом і обладнанням	6,7	7,1
5. Виконання прийомів роботи	5,7	6,2
6. Вміння орієнтуватися в завданні	5,3	5,8
7. Уміння планувати роботу	4,9	5,6

8. Якість виконаної роботи	5,9	6,3
9. Швидкісні навички	5,4	6,0
10. Уміння здійснювати контроль	5,2	5,9
11. Уміння організовувати свою роботу	5,6	6,5
12. Культура праці	6,3	7,0
13. Рівень самостійності	6,2	6,8
Середній бал	5,8	6,4

За результатами таблиці видно, що після формувального етапу в учнів значно збільшилися показники знань відповідно критеріям, які діагностувалися. В середньому рівень розвитку трудових можливостей у кожного учня підвищився на 0,6 бала, це досить не погані результати.

Таблиця 3.7

Порівняльний аналіз результатів розвитку трудових можливостей в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом (середній бал)

Критерії за якими проводилася оцінка	Констатувальний етап	Формувальний етап
1. Засвоєння техніко-технологічних знань	3,2	3,7
2. Засвоєння кінцевої мети роботи	3,4	4,0
3. Засвоєння плану роботи з пояснення вчителя	3,5	4,2
4. Самостійне планування роботи учнем	3,3	3,8
5. Сформованість знань з основних технологічних операцій	3,6	4,1
6. Самоконтроль	3,3	4,0
7. Застосування в роботі раніше засвоєних знань	3,2	3,8
Середній бал	3,4	4,0

Також слід зазначити, що ставлення до трудової підготовки за профілем «Столярна справа» у всіх дітей залишилося позитивне. В процесі аналізу працездатності старшокласників зі зниженим слухом отримали наступні

результати: високу працездатність мають 6 учнів (42,9 %), середню працездатність має 5 учнів (35,7 %), швидко втомлюється 3 учня (21,4 %). Характерні емоції, які проявляються в процесі трудової діяльності, позитивні у 12 учнів (85,7 %). В ході повторного аналізу було виявлено, що прояв вольових якостей (реакція на недоліки і труднощі в роботі) виглядає наступним чином: 8 учнів (57,1 %) спокійно і самостійно намагаються подолати труднощі, які виникають; 6 учнів (42,9 %) долають труднощі за незначної допомоги вчителя. В школярів підвищився інтерес до уроків з трудового навчання, вони стали більш активними та ініціативними на уроках.

Таким чином, експериментальним шляхом доведено, що застосування індивідуального підходу в процесі профільного трудового навчання сприяє кращому засвоєнню знань, умінь і навичок у розумово відсталих учнів, підвищенню стійкості уваги, динаміки працездатності, рівню професійної мотивації та рівню домагань, забезпечує формування адекватної самооцінки, а також сприяє розвитку особистісних якостей кожного учня. Про це свідчить позитивна динаміка змін за тими параметрами, які були досліджені.

Висновки до розділу 3

В ході експериментального дослідження було розроблено та апробовано зміст програми з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти передбачає запровадження індивідуального підходу, що стає можливим через доступний для них зміст навчання, через особливий його темп і організацію, використання специфічних прийомів і способів корекційно-педагогічної роботи. Зазначений процес ґрунтується на формах і методах профорієнтаційної роботи відповідно до вимог професійного зростання особистості та водночас розширює коло їх знань про професійну діяльність та дозволяє сформувати позитивне відношення до майбутньої професії з урахуванням сучасних умов праці учнів означеної нозології

Для визначення ефективності проведеної дослідно-експериментальної роботи був проведений порівняльний аналіз отриманих результатів на констатувальному та формувальному етапі дослідження. Було виявлено, що в старшокласників зі зниженим слухом значно підвищився рівень спрямованості на майбутній професійний успіх у порівнянні з даними на початку експерименту: за високим рівнем – на 14,3 %, за нормальним на – 21,4 %, (позитивна мотивація учнів перейшла в нормальну), а рівень низької мотивації в учнів знизився на 28,6 %, це досить не погані результати проведеної роботи. Також значно змінився рівень самооцінки: за середнім рівнем – збільшився на 21,4 %, дуже високим рівнем – знизився на 21,4 %, високим рівнем – знизився на 14,3 % і низьким рівнем – знизився на 14,3 %, що свідчить про досить не погані показники.

Суттєві зміни відбулись за показниками рівня домагань: дуже високий рівень зменшився на 7,1 %, показник високого рівня залишився без змін, за помірним критерієм збільшився на 35,8 %, за низьким критерієм знизився на 21,5 % і за дуже низьким знизився на 14,3 %. Значно збільшився відсоток учнів за показником стійкості уваги, що відповідає середньому і високому рівням – на 21,4 % та 14,3 % відповідно, а низький рівень стійкості уваги в учнів зменшився на 35,7 %. Показник розвитку навчально-трудової діяльності та рівень розвитку трудових можливостей учнів зі зниженим слухом в середньому у кожного учня підвищився на 0,6 бала.

Таким чином, результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що впроваджена програма з формування у старшокласників зі зниженим слухом спрямованості на майбутній професійний успіх в умовах спеціального закладу освіти сприяє кращому засвоєнню знань, умінь і навичок у учнів означеної нозології, підвищенню стійкості уваги, динаміки працездатності, рівню професійної мотивації та рівню домагань, забезпечує формування адекватної самооцінки, а також сприяє розвитку особистісних

якостей кожного учня, сприяє підвищити рівень професійного самовизначення даних учнів та сприяла покращенню процесу їх соціалізації.

ВИСНОВКИ

1. В ході аналізу науково-методичної, педагогічної, спеціальної, психологічної літератури висвітлено теоретичні аспекти процесу формування в учнів зі зниженим слухом спрямованості на майбутній професійний успіх. Зазначений процес за допомогою занять з профорієнтації сприяє розвитку уміння логічно мислити, збагачує активний словник, максимально розширює їх уявлення про навколишній світ, що особливо важливо для подальшої соціалізації особистості учнів зазначеної нозології. Спрямованість на майбутній професійний успіх є найважливішою в особистісній спрямованості учнів зі зниженим слухом, диктує стиль життя, розподіл вільного часу, створює сприятливі умови для задоволення індивідуальних інтересів учнів і прищеплення трудових умінь і навичок, придбання знань, сприяє їхньому особистісному розвитку.

Спрямованість на майбутній професійний успіх учнів зі зниженим слухом формується в процесі здійснення професійної орієнтації, яка уявляє собою систему державних заходів, спрямованих на формування в учнів зі зниженим слухом психологічної готовності до вибору професії на основі потреб суспільства із урахуванням інтересів і схильностей. Ключовими елементами визначення такого типу є державне управління процесом підготовки учнів зі зниженим слухом до вибору професії, спрямованість цього управління на певне коло професій і на певні галузі виробництва, формуванню в учнів зазначеної нозології психологічної готовності вибору саме цих професій.

2. Проаналізовано особливості формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів, які полягають у базуванні на особистісно орієнтованому підході, свідомому формуванні в учнів навичок самостійного визначення подальшої діяльності та реалізації даного процесу в органічній єдності основних компонентів: мотиваційного, інформаційного, психологічного й рефлексивного. Процес професійного самовизначення учнів зі зниженим слухом старшого шкільного віку повинен включати розвиток самосвідомості, формування системи ціннісних орієнтацій,

моделювання свого майбутнього, побудову еталонів у вигляді ідеального образу професіонала.

В ході дослідження рівня спрямованості на майбутній професійний успіх учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом в умовах спеціального закладу освіти констатовано зниження їхнього інтересу до трудової діяльності. Слід зазначити, що учні мають не надто високі показники розвитку за критеріями, які діагностувалися, а також у них виникають значні труднощі у оволодінні та засвоєнні матеріалу з трудового навчання. Тому на основі загальної характеристики результатів дослідження та отриманих даних була розроблена й експериментально впроваджена програма з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти.

3. Досліджено рівень спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів старшого шкільного віку зі зниженим слухом. Було з'ясовано, що в даних учнів переважає низький рівень розвитку професійної мотивації, що складає 42,9 %; було виявлено, що у більшій частини учнів висока та надмірно завищена самооцінка, яка складає по 35,7 % відповідно. Також можна зробити висновок про те, що 7,1 % учнів має дуже високий рівень домагань (завищений),

14,3% – мають високий рівень домагань, 21,4 % – помірний рівень домагань. У 42,9 % учнів наявний низький рівень домагань і у 14,3 % учнів наявний дуже низький рівень домагань.

4. Розкрито напрями формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів, які передбачають здійснення контролю, корекції професійних планів; формування основ для соціально-професійної адаптації; формування професійних інтересів; забезпечення широкого діапазону варіативності профільного навчання за рахунок комплексних і нетрадиційних форм і методів, що застосовують на уроках та у виховній роботі елективних курсів; додаткова підтримка деяких груп учнів, щодо яких легко спрогнозувати труднощі у працевлаштуванні. Для

того, щоб їх реалізація була ефективною і сприяла усвідомленому, адекватному вибору професії, корекційному педагогу необхідно побудувати всю роботу грамотно, з урахуванням всіх вимог і правил, які пред'являють форми і методи її організації, створити такі умови для учнів, які б сприяли самостійному вирішенню проблеми їх професійного самовизначення і вибору професії.

5. В ході експериментального дослідження було розроблено та апробовано зміст програми з формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів в умовах спеціального закладу освіти передбачає запровадження індивідуального підходу, що стає можливим через доступний для них зміст навчання, через особливий його темп і організацію, використання специфічних прийомів і способів корекційно-педагогічної роботи. Зазначений процес ґрунтується на формах і методах профорієнтаційної роботи відповідно до вимог професійного зростання особистості та водночас розширює коло їх знань про професійну діяльність та дозволяє сформувати позитивне відношення до майбутньої професії з урахуванням сучасних умов праці учнів означеної нозології

Для визначення ефективності проведеної дослідно-експериментальної роботи був проведений порівняльний аналіз отриманих результатів на констатувальному та формувальному етапі дослідження. Було виявлено, що в старшокласників зі зниженим слухом значно підвищився рівень спрямованості на майбутній професійний успіх у порівнянні з даними на початку експерименту: за високим рівнем – на 14,3 %, за нормальним на – 21,4 %, (позитивна мотивація учнів перейшла в нормальну), а рівень низької мотивація в учнів знизився на 28,6 %, це досить не погані результати проведеної роботи. Також значно змінився рівень самооцінки: за середнім рівнем – збільшився на 21,4 %, дуже високим рівнем – знизився на 21,4 %, високим рівнем – знизився на 14,3 % і низьким рівнем – знизився на 14,3 %, що свідчить про досить не погані показники.

Суттєві зміни відбулись за показниками рівня домагань: дуже високий рівень зменшився на 7,1 %, показник високого рівня залишився без змін, за помірним критерієм збільшився на 35,8 %, за низьким критерієм знизився на 21,5 % і за дуже низьким знизився на 14,3 %. Значно збільшився відсоток учнів за показником стійкості уваги, що відповідає середньому і високому рівням – на 21,4 % та 14,3 % відповідно, а низький рівень стійкості уваги в учнів зменшився на 35,7 %. Показник розвитку навчально-трудової діяльності та рівень розвитку трудових можливостей учнів зі зниженим слухом в середньому у кожного учня підвищився на 0,6 бала.

Формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом з урахуванням сучасних умов праці має відбуватись в процесі трудового навчання як на уроках, так і в ході проведення позаурочної діяльності, де повинні бути створені умови для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку учнів зазначеної нозології для підготовки до майбутнього життя, задоволення їхніх освітніх потреб.

Таким чином, результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що впроваджена програма з формування у старшокласників зі зниженим слухом спрямованості на майбутній професійний успіх в умовах спеціального закладу освіти сприяє кращому засвоєнню знань, умінь і навичок у учнів означеної нозології, підвищенню рівня їхнього професійного самовизначення та сприяла покращенню процесу їх соціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г. М. Социальная психология. М. : Аспект Пресс, 1996. 415 с.
2. Апетик Н. М. Психокорекційні техніки як засіб формування адекватного образу «Я» і саморегуляції неповнолітніх з поведінковими девіаціями. Чернівці : Рута, 2000. С. 39–41.
3. Барановский А. Б., Потапенко Г. М., Г. В. Щекин Система методов профессиональной ориентации. Основы профессиональной ориентации : учеб.-метод. пособ. К., 1991. 263 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : наук. видан. К. : Либідь, 2003. 280 с.
5. Батишев С. Я. Трудова підготовка школярів. Питання теорії та методики. К. : Здоров'я, 2007. 240 с.
6. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці : навч. посіб. К. : Наш час, 2005. 176 с.
7. Боскис Р. М. Учителю о детях с нарушениями слуха: книга для учителя. 2-е изд., испр. М.: Просвещение, 1988. 125 с.
8. Бударный А. А. Индивидуальный подход в обучении. *Начальная школа*. 2005. №7. С. 20.
9. Булычева Л. С. Индивидуальный подход к учащимся как условие предупреждения их неуспеваемости. М. : Просвещение, 2004. 189 с.
10. Висоцька А. М. Формування соціальної поведінки учнів спеціальних шкіл-інтернатів : наук.-метод. посіб. Слов'янськ, 2004. 216 с
11. Власова Т. А. Вопросы трудового воспитания, профессиональной подготовки и включение аномальных детей и молодежи в жизнь общества. М. : Речь, 1983. 80 с.
12. Власова Т. А., Певзнер М. С. О детях с отклонениями в развитии. М. : Просвещение, 1995. 192 с.

13. Воронин А. Н., Дружина В. Н., Галкина Т. В.. Методики диагностики свойств внимания. *Методы психологической диагностики*. М. : Педагогика, 2008. С. 16–27.
14. Выготский Л. С. К вопросу о компенсаторных процессах в развитии умственно отсталого ребенка : собр. соч. : В 6 т. / под ред. Т. А. Власовой. М. : Педагогика, 1983. Т. 5 : Основы дефектологии. С. 117–136.
15. Гаврилов О. В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 308 с.
16. Гнездилов М. Ф., Занкова Л. В. Учебно-воспитательная работа в спец. школах (для глухонемых и умственно отсталых детей). М. : Гос. уч-пед. изд, 1986. С. 3–36.
17. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. Наукова думка. К., 2008. 144 с.
18. Готовність до профільного навчання / упоряд. В. Рибалка. за заг. ред. С. Максименка, О. Главник. К. : Мікрос-СВС, 2003. 112 с.
19. Дичківська І. М. Іноваційні педагогічні технології. Львів : Новий світ, 2005. 350 с.
20. Дульнев Г. М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе М. : Просвещение, 1981. 176 с.
21. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посіб. / за ред. Л. В. Сохань, І. І. Єрмакова, Г. М. Нессен. К. : Богдана, 2003. 520 с.
22. Забрамная С. Д. Психолого-педагогическая диагностика умственного развития детей. М., 1995. 111 с.
23. Засенко Н. Ф. Основы сурдопедагогіки : навч. посіб. для студ. дефектол. фак. К. : КПП імені О. М. Горького, 1990. 104 с.
24. Засенко В. В., Колупаєва А. А. Шляхи інтеграції дітей з порушенням слуху у суспільство. Громадянська освіта та соціалізація дітей з вадами слуху : зб. наук.-метод. матеріалів. К., 2002. С. 48–50
25. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития. М.: Академия, 2007. 240 с.

26. Зеличенко А. И., Шмелев А. Г. К вопросу о классификации мотивационных факторов трудовой деятельности и профессионального выбора. *Психология*. 1997. № 4. С. 33–43.

27. Иванова Е. М. Основы психологического изучения профессиональной деятельности. М. : МГУ, 1997. 208 с.

28. Иванова Е. М. Психология профессиональной деятельности. М. : ПЕРСЭ, 2006. 382 с.

29. Карвялис В. И. Пути повышения влияния занятий ручным трудом на умственное развитие учащихся вспомогательных школ. М. : Просвещение, 1962. 65 с.

30. Кирсанов А. А. Индивидуализация учебной деятельности, как педагогическая проблема. М. : Педагогика, 1982. 222 с.

31. Климов Е. А. Введение в психологию труда. М. : Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. 350 с.

32. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. М. : Академия, 2007. 302 с.

33. Колишкін О. В. Корекційна освіта : вступ до спеціальності : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2013. 392 с.

34. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта : від основ до практики : монографія. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.

35. Кравалис Я. Я. Правильный выбор профессии во вспомогательной школе – залог успешной подготовки детей к жизни. *Дефектология*. 1976. № 5. С. 43–47.

36. Левина М. М. Технологии профессионального педагогического образования : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. М. : Академия, 2001. 272 с.

37. Липа В. А. Основы коррекционной педагогіки. Донецк : Лебидь, 2002. 327 с.

38. Лубовский В. И. Психологические проблемы диагностики аномального развития детей. М. : Просвещение, 1999. 148 с.

39. Максименко С. Д., Бондар В. І., Бех І. Д. Психологія формування трудових умінь школярів. К. : Радянська школа, 1980. 88 с.
40. Маркова А. К. Психология профессионализма. М. : Знание, 1996. 308 с.
41. Миронова С. П. Корекційна робота як специфіка професійної діяльності педагога-дефектолога. *Дефектологія*. 2004. № 2. С.11–14.
42. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ імені І. Огієнка, 2008. 204 с.
43. Мирский С. Л. Коррекционная направленность трудового обучения во вспомогательной школе. *Дефектология*. 1986. № 1. С. 22–27.
44. Мирский С. Л. Формирование знаний учащихся вспомогательной школы на уроках труда. М. : Просвещение, 1992. 195 с
45. .Моляко В. А. Психологічна готовність до трудової праці. К. : Знання, 1989. 48 с.
46. Нейман Л.В. Анатомия, физиология и патология органов слуха и речи: учеб. пособие для дефектол. фак. пед. ин-тов. 4-е изд; доп. М.: Просвещение, 1977. 176 с.
47. Основи корекційної педагогіки : навч. посіб. / С. П. Миронова, О. В. Гаврилов, М. П. Матвєєва; за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ імені І. Огієнка, 2010. 264 с.
48. Основи професійного психофізіологічного відбору / М. В. Макаренко, Б. А. Пухов, П. В. Кольченко та ін. К. : Наукова думка, 1987. 244 с.
49. Пєхота О. М., Кіктєнко А. З., Любарська О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. К. : А.С.К., 2002. 255 с.
50. Програми та рекомендації до розподілу програмного матеріалу загальноосвітніх навчальних закладів для 5–10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей зі зниженим слухом / Жук В. В., Литовченко С. В., Литвинова В. В., Борщєвська Л. В. та ін. ; відп. за вип. Нагорна Н. О. К., 2010. 56 с.

51. Пряжников Н. С. Профориентационные игры : проблемные ситуации, задачи, карточные методики. М. : МГУ, 2001. 87 с.
52. Пряжников Н. С. Психологический смысл труда : учеб. пособ. М. : МОДЭК, 2007. 352 с.
53. Психолого-педагогічні основи корекційної роботи в спеціальній школі. Хрестоматія : навч. посіб. / за ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський : К-ПДУ, 2004. 220 с.
54. Радчук Д. Ю. Формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом як психолого-педагогічна проблема. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців. Ч II* : зб. наукових праць VIII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених 19 травня 2021 року : вип. 9. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 257–262.
55. Радчук Д. Ю. Напрями формування спрямованості на майбутній професійний успіх в учнів зі зниженим слухом старших класів. *Корекційно-реабілітаційна діяльність : стратегії розвитку у національному та світовому вимірі* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (24 листопада 2021 р., м. Суми). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 391–395.
56. Рейда К. В. Готовність учнів допоміжної школи до самостійної праці. Дефектологія. К. : Пед. думка, 2003. № 2. С. 39–43.
57. Синьов В. М., Матвєєва М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталості дитини : підруч. К. : Знання, 2008. С. 214–229.
58. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підруч. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. Частина I. 238 с.
59. Спеціальна психологія. Тексти. Частина I / за ред. М. П. Матвєєвої, С. П. Миронової. К-Подільський: К-ПДПУ, інформ.-видавн. відділ, 1999. 158 с.
60. Соловьёв И. М. Психология глухих детей / И. М. Соловьёв, Ж. И. Шиф, Т. В. Розанова, И. В. Яшкова. М. : Просвещение, 1971. 446 с.

61. Солодуха М. С., Кононко О. Л. Індивідуальний підхід : його суть і шляхи реалізації у вихованні дошкільників. К. : КМПУУ імені Б. Грінченка, 1996. 191 с.
62. Степанский В. И. Психологические проблемы выбора профессии. М. : Просвещение, 1995. 201 с.
63. Суворова Г. Ф. Особенности индивидуального подхода при обучении. Начальная школа. 2006. № 11. С. 71–79.
64. Сурдопедагогика: учеб. пособие для студ. дефектол. фак. пед. ин-тов / Л. В. Андреева, К. А. Волков, Т. А. Григорьева и др.; под ред. М. И. Никитиной. М. : Просвещение, 1989. 384 с.
65. Сурдопедагогика : учеб. для студ. высш. пед. завед. / под ред. Е. Г. Речицкой. М. : ВЛАДОС, 2004. 655 с.
66. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. К. : А.С.К., 2004. 192 с.
67. Тищенко В. П. Гурткова робота з трудового навчання. Початкова школа. 1996. № 3. С. 33–39.
68. Тхоржевский Д. А. Методика трудового обучения с практикумом. М. : Речь, 1987. 189 с.
69. Український дефектологічний словник. Л. В. Вавіна, А. М. Висоцька, В. В. Засенко та ін.; за ред. В. І. Бондаря. К. : Милосердя України, 2001. 211 с.
70. Фадеева Е. И., Ясюкевич М. И. От выбора профессии к успеху в жизни : учеб.-метод. пособ. М. : Перспектива, 2008. 125 с.
71. Фарафонов В. П. Воспитание стойких интересов к профессии в процессе обучения умственно отсталых школьников труда. Дефектология. 1998. № 4. С. 22–27.
72. Фіцула М. М. Педагогіка. К. : Академія, 2000. 544 с.
73. Хрестоматія з сурдопедагогіки / за ред. Фомічової Л.І. Київ, 2003. 262 с.
74. Хохліна О. П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку.

К. : Пед. думка, 2000. 242 с.

75. Цехмістрова Г. С., Н. А. Фоменко Управління в освіті та педагогічна діагностика : навч. посіб. / Г. С. Цехмістрова,. – К. : Слово, 2005. – 280 с.

76. Чистякова С. Н. Взаимодействие школы, семьи и общественности в подготовке школьников к выбору профессии. М. : Педагогика, 1989. 179 с.

77. Шевцов А. Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я : монографія. К. : НТІ «Інститут соціальної політики», 2004. 240 с.

78. Шевченко С. Г. Коррекционно-развивающее обучение : организационно-педагогические аспекты : метод. пособ. для учит. классов коррекционно-развивающего обучения. М. : Владос, 2001. 136 с.

79. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность : теория, эксперимент, тренинг : учеб. пособ. М. : МПСИ, 2004. 600 с.

80. Шипицына Л. М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. СПб. : Речь, 2005. 477 с.

81. Шадриков В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. М. : Наука, 1982. 185 с.

82. Щербакова О. М. Проблеми трудового навчання та професійної підготовки учнів допоміжної школи. Дефектологія. 1996. № 4. С. 24.

83. Якобсон С. Г. Психологические проблемы развития детей / С. Г. Якобсон. – М., 2004. – 224 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

«Оцінка рівня спрямованості на майбутній професійний успіх»

Шановні учні!

Просимо Вас взяти участь у анкетуванні з метою визначення рівня розвитку професійної мотивації. Будь ласка, дайте відповідь на запитання.

1. Тобі подобається навчатися в школі?
 - а) не дуже подобається;
 - б) подобається;
 - в) не подобається.
2. Вранці, коли ти прокидаєшся, ти завжди з радістю йдеш до школи або тобі хочеться залишитися вдома?
 - а) частіше хочеться залишитися вдома;
 - б) буває по-різному;
 - в) йду з радістю.
3. Тобі подобаються уроки трудового навчання?
 - а) не дуже подобаються;
 - б) подобаються;
 - в) не подобаються.
4. Як ти вважаєш чи потрібні тобі знання з трудового навчання для твоєї майбутньої професії?
 - а) не потрібні;
 - б) потрібні;
 - в) не знаю.
5. Тобі подобається профіль за яким ти навчаєшся в школі?
 - а) подобається;
 - б) не подобається;
 - в) не дуже подобається.
6. Чи розповідають тобі у школі вчителі про різні види професій?
 - а) дуже рідко розповідають;
 - б) ні, не розповідають;
 - в) так, розповідають часто.
7. Як ти вважаєш чи обов'язково здобувати якусь професію?
 - а) обов'язково;
 - б) не обов'язково;
 - в) не знаю.

8. Ти часто розповідаєш своїм батькам, однокласникам ким хочеш працювати після закінчення школи?

- а) не розповідаю;
- б) часто розповідаю;
- в) дуже рідко розповідаю.

9. Чи бажаєш ти після закінчення школи здобувати якусь професію?

- а) скоріше так, чим ні;
- б) не бажаю;
- в) бажаю.

10. Чи часто ти цікавишся у батьків, вчителів про різні види професій?

- а) так, часто цікавлюсь;
- б) не часто цікавлюсь;
- в) взагалі не цікавлюсь.

Дякую за участь у анкетуванні!

Мета анкети: визначення рівня розвитку спрямованості на майбутній професійний успіх.

Ключ до анкети. Кількість балів, які можна отримати за кожну з трьох відповідей на питання анкети.

№ питання	оцінка за відповідь „а”	оцінка за відповідь „б”	оцінка за відповідь „в”
1	1	3	0
2	0	1	3
3	1	3	0
4	0	3	1
5	3	0	1
6	1	0	3
7	3	0	1
8	0	3	1
9	1	0	3
10	3	1	0

Оцінка результатів: відповідь дитини, що свідчить про його позитивне ставлення оцінюється в 3 бали, нейтральна відповідь (не знаю, скоріше так, чим ні) оцінюється в 1 бал. Відповідь, що дозволяє судити про негативне ставлення дитини оцінюється в 0 балів. Максимальна кількість балів 30, а рівень в 10 балів служить кордоном дезадаптації.

Встановлено 5 основних рівнів спрямованості на майбутній професійний успіх:

- 25–30 балів – висока мотивація;
- 20–24 бали – нормальна мотивація;
- 15–19 балів – позитивна мотивація, але присутня невпевненість;
- 10–14 балів – низька мотивація.

Додаток Б

Методика вивчення рівня самооцінки Дембо-Рубінштейн

Мета методики: визначення рівня самооцінки.

Зовні ця методика досить проста – учням пропонується пройти тест, результати якого згодом інтерпретуються за відповідними показниками.

Бланк методики дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн виглядає наступним чином: на аркуші паперу є сім вертикальних ліній (шкал), що позначають здоров'я, розум (здібності), вміння робити щось своїми руками, зовнішність, характер, авторитет у однолітків, впевненість в собі. Кожна лінія має чіткі межі початку і кінця, а середина відзначена ледве помітним штрихом. Випробуваному потрібно відзначити на кожній лінії ризиком (-) ступінь розвитку кожної якості на даний момент. Кружком (0) потрібно відзначити той рівень розвитку якостей, який би змусив відчувати за себе гордість. Далі слід об'єктивно оцінити свої можливості і відзначити хрестиком (х) рівень, який може бути досягнутий.

Для простоти підрахунків висоту кожної шкали потрібно зробити 100 мм, а один міліметр шкали вважати рівним одному балу (наприклад 23мм = 23бали). На виконання тесту відводиться 10-12 хвилин. Методика може використовуватись як для індивідуальної роботи, та і для групової роботи.

Інтерпретація методики Т. Дембо-С. Рубінштейн. Для визначення самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейн необхідно визначити три її параметра – висоту, стійкість і реалістичність. Після простановки відміток ми отримуємо: рівень домагань – від нижньої точки шкали до знаку „х”; висоту самооцінки – від „о” до знака „-”; і значення розбіжностей між рівнем домагань і самооцінкою. Перша шкала з „дорів'я” в оцінці участь не бере, (вона є пробною), решта шкали потрібно оцінювати.

Висота самооцінки (-). Кількість балів до 45 означає низьку самооцінку, від 45 до 59 говорить про середній рівень самооцінки, 60-74 висока, а 75-100 балів дуже висока. Завищена самооцінка може говорити про особистісну незрілість, невміння правильно оцінювати результати своєї роботи, порівнювати себе з іншими. Також занадто висока самооцінка може вказувати на спотворення у формуванні особистості – закритість для досвіду, нездатність усвідомлювати власні помилки. Низька самооцінка свідчить або про невпевненість в собі або про захисні реакції, коли за визнанням невміння ховається небажання що-небудь робити.

Рівень домагань (х). Нормальний рівень характеризується результатом від 60 до 89 балів, причому оптимальним вважається показник 75-89 балів, який

відображає найбільш реальне уявлення про свої можливості. Результат більше 90 балів говорять про нереалістичном поданні про власні можливості. Результат менше 60 характеризує занижений рівень домагань людини, що є індикатором несприятливого розвитку особистості.

Стійкість самооцінки. Про цей факт говорить співвідношення між значками, розставляють на шкалах. Хрестики повинні розташовуватися між знаками „-” і „0”. Відстань між нулем і хрестиком відображає інтервал недосяжного, чим він менший, а відстань до хрестика більше, тим вище рівень оптимізму. Кругок повинен бути трохи нижче самої верхньої позначки, людина повинна розуміти, що ідеал йому не потрібен. Якщо самооцінка нерівномірна, показники різних шкал „скачуть”, то це свідчення емоційної нестійкості. Застосування даної методики для дослідження самооцінки може дати досить точні результати. В таблиці 1 наведені показники для інтерпретації отриманих даних.

Таблиця 1

Кількісні характеристики рівня домагань та самооцінки учнів

Параметр	Кількісна характеристика, бал			
	Низький	Середній	Високий	Дуже високий
Рівень домагань	Менше 60	60-74	75-89	90-100
Рівень самооцінки	Менше 45	45-59	60-74	75-100

Ім'я, прізвище _____		Вік _____		Клас _____		Дата _____
Здоровий	Гарний характер	Розумний	Здібний	Поважається однолітками	Гарний	Впевнений в собі
_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
Хворий	Поганий характер	Не розумний	Не здібний	Зневажається однолітками	Не гарний	Не впевнений в собі

Зразок шкал, які використовують у даній методиці для визначення рівня самооцінки та рівня домагань учнів.

Додаток В

Методика дослідження рівня домагань Шварцландера

Мета методики: визначення рівня домагань.

Матеріали та обладнання: бланк з чотирма прямокутними секціями, кожна з яких складається з маленьких квадратів розміром сторони 1,25 см, ручка, секундомір.

Інструкція.

1. Подумайте, скільки „плюсів” ви зможете намалювати за 10 секунд, і це число „плюсів” вкажіть у бланку 1; поставте цифру поряд з РД (рівень домагань). Потім за сигналом експериментатора „Пуск” починайте малювати „плюси” в кожному квадратику бланка 1, а за сигналом „Стоп” – припиніть малювати. Підрахуйте число намальованих вами „плюсів” і вкажіть в бланку 1 поряд з КН (кількість намальованих).

2. Враховуючи ваш попередній досвід і діапазон ваших можливостей (чи можете ви більше, швидше намалювати „плюси”), вкажіть у бланку 2 ваш рівень домагань і потім за сигналами експериментатора „Пуск” і „Стоп” повторіть досвід, підрахуйте і запишіть в бланк 2 кількість намальованих плюсів.

3. Дану процедуру досвіду повторіть для третього, а потім для четвертого бланка. Обробка даних:

1. Обчисліть ваш рівень домагань за формулою:

$$РД = \frac{[РД(2) - КН(1)] + [РД(3) - КН(2)] + [РД(4) - КН(3)]}{3}$$

3

Де РД (2) – рівень домагань з бланка 2; КН (1) – кількість намальованих плюсів з бланка 1 і т. д. Відповідно до зазначених в дужках номерів бланків.

Бланки для проведення даної методики виглядають наступним чином: бланк 1, бланк 2, бланк 3, бланк 4 (у перших двох бланках наведений зразок, як необхідно їх заповняти під час проведення методики).

Бланк 1

РД 15	+	+	+	+	+	+	+	+	+
+	+	+	+						
КН 13									

Бланк 2

РД 16	+	+	+	+	+	+	+	+	+
+	+	+	+	+	+	+	+	+	
КН18									

Бланк 3

РД									
КН									

Бланк 4

РД									
КН									

2. Отримані значення рівня домагань порівняйте з психодіагностичною шкалою, яка наведена нижче з відповідними показниками в таблиці 2.

Таблиця 2

Психодіагностична шкала

Значення	Рівень домагань
5 і більше	дуже високий
3–4,99	високий
1–2,99	помірний
– 1,49–0,99	низький
–1,5 та нижче	дуже низький

Рівень домагань особистості – це те, чого людина прагне досягнути у своєму житті, здатність самостійно ставити цілі та досягати їх. На рівень домагань впливає динаміка вдач і невдач на життєвому шляху, динаміка успіху в конкретній діяльності. Існує адекватний рівень домагань (людина ставить перед собою ті цілі, яких реально може досягти, які відповідають її здібностям і можливостям) і неадекватний – завищений (людина претендує на те, чого не може досягти) або занижений (вибирає легкі і спрощені завдання, хоча здатна на більше). Чим адекватніше самооцінка особистості, тим адекватніше рівень домагань.

Особи з нереалістично завищеним рівнем домагань, переоцінюючи свої здібності і можливості, беруться за непосильні для них завдання і часто зазнають невдачі. Люди з високим, але реалістичним рівнем домагань прагнуть постійно до поліпшення своїх досягнень, до самовдосконалення, до вирішення все більш і більш складних завдань, до досягнення важких цілей. Особи з помірним рівнем домагань стабільно і успішно вирішують коло завдань середньої складності, прагнучи поліпшити свої досягнення і здібності і перейти до більш важких цілей. Особи з низьким або нереалістично заниженим рівнем домагань вибирають занадто легкі і прості цілі, що може пояснюватися: а) заниженою самооцінкою, немає віри у свої сили, „комплексом неповноцінності”, або б) „соціальною хитрістю”, коли, поряд з високою

самооцінкою і самоповагою, людина уникає соціальної активності та важких, відповідальних справ і завдань.

Додаток Г

Методика «Таблиці Шульте»

Мета: визначення стійкості уваги і динаміки працездатності (рівня сенсомоторних реакцій).

Досліджуваному по черзі пропонуються п'ять таблиць, на яких у довільному порядку розміщені числа від 1 до 25 (мал.1-5). Досліджуваний шукає, показує і називає числа у порядку їх зростання. Проба повторюється з п'ятьма різними таблицями. Час пошуку чисел фіксується секундоміром.

Інструкція. Дослідженому показують першу таблицю: „На цій таблиці числа від 1 до 25 розміщені не по порядку”. Потім таблицю закривають і продовжують: „Покажи і назви всі числа по порядку від 1 до 25. Намагайся робити це як можна швидше і без помилок”. Таблицю відкривають і одночасно з початком виконання завдання вмикають секундомір. Друга, третя і наступні таблиці пред'являються без інструкцій. Норма виконання даного завдання повинна складати 40-50 секунд.

За допомогою цього тесту можна вирахувати ще й такі показники, як ефективність роботи (ЕР), психічна стійкість (ПС).

$$ЕР = \frac{T1 + T2 + T3 + T4 + T5}{5}$$

де T1 – час роботи з першою таблицею;

T2 – з другою;

T3 – з третьою;

T4 – з четвертою;

T5 – з п'ятою.

Психічна стійкість вираховується за формулою:

$$ПС = \frac{T4}{ЕР}$$

Показник результату менше 1,0 свідчить про хорошу психічну стійкість, відповідно, чим вище даний показник, тим гірше психічна стійкість досліджуваного при виконанні заданої роботи. Нижче наведені зразки таблиць, які використовуються у даній методиці.

Таблиці Шульте

14	9	2	21	13
22	7	16	5	10
4	25	11	18	3
20	6	23	8	19
15	24	1	17	12

мал.1

2	13	1	8	20
17	6	25	7	11
22	18	3	15	19
10	5	12	24	16
14	23	4	9	21

мал.2

21	11	1	19	24
2	20	18	5	10
4	13	25	16	7
17	6	14	9	12
22	3	8	15	23

мал.3

5	21	23	4	25
11	2	7	13	20
24	17	19	6	18
9	1	12	8	14
16	10	3	15	22

мал.4

3	17	21	8	4
10	6	15	25	13
24	20	1	9	22
19	12	7	14	16
2	18	23	11	5

мал.5

Додаток Д

Дослідження самооцінки за методикою «Хто Я?»

Тест використовується для вивчення змістовних характеристик ідентичності особистості. Питання „Хто Я?” Безпосередньо пов'язаний з характеристиками власного сприйняття людиною самої себе, тобто з його образом „Я” або Я-концепцією.

Інструкція до тесту

Протягом 5 хвилин вам необхідно дати якомога більше відповідей на одне питання, що відноситься до вас самих: „Хто Я? ”. Постарайтеся дати якомога більше відповідей. Кожну нову відповідь починайте з нового рядка (залишаючи деяке місце від лівого краю аркуша). Ви можете відповідати так, як вам хочеться, фіксувати всі відповіді, що приходять до вас в голову, оскільки в цьому завданні немає правильних або неправильних відповідей.

Також важливо помічати, які емоційні реакції виникають у вас в ході виконання даного завдання, наскільки важко чи легко вам було відповідати на це питання.

Коли учень закінчує відповідати, його просять провести перший етап обробки результатів – кількісний:

„Пронумеруйте всі зроблені вами окремі відповіді-характеристики. Зліва від кожної відповіді поставте його порядковий номер. Тепер кожен свою окрему характеристику оцініть по чотиризначній системі”:

- „+” – знак „плюс” ставиться, якщо в цілому вам особисто дана характеристика подобається;
- „-” – знак „мінус” – якщо в цілому вам особисто дана характеристика не подобається;
- „±” – знак „плюс-мінус” – якщо дана характеристика вам і подобається, і не подобається одночасно;
- „?” – знак „питання” – якщо ви не знаєте на даний момент часу, як ви точно ставитеся до характеристики, у вас немає поки певної оцінки розглянутого відповіді.

Знак своєї оцінки необхідно ставити ліворуч від номера характеристики. У вас можуть бути оцінки як усіх видів знаків, так і тільки одного знака або двох-трьох.

Після того як вами будуть оцінені всі характеристики, підведіть підсумок:

- скільки всього вийшло відповідей,
- скільки відповідей кожного „знаку”.

Інтерпретація результатів тесту

Що стоїть за застосуванням людиною оцінки „±” щодо своїх характеристик?

Використання знака „плюс-мінус” („±”) говорить про здатність людини розглядати те чи інше явище з двох протилежних сторін, говорить про ступінь його врівноваженості, про „вваженості” його позиції щодо емоційно значущих явищ.

Можна умовно виділити людей емоційно-полярного, врівноваженого і сумнівається типу.

До людей емоційно-полярного типу відносяться ті, хто всі свої ідентифікаційні характеристики оцінюють лише як ті, що їм сподобались або не сподобались, вони зовсім не використовують при оцінюванні знак „плюс-мінус”.

Для таких людей характерний максималізм в оцінках, перепади в емоційному стані, щодо них можна сказати „від любові до ненависті один крок”. Це, як правило, емоційно-виразні люди, у яких стосунки з іншими людьми сильно залежать від того, наскільки їм людина подобається або не подобається.

Якщо кількість знаків „±” досягає 10-20 % (від загального числа знаків), то таку людину можна віднести до врівноваженого типу. Для них, в порівнянні з людьми емоційно-полярного типу, характерна велика стресостійкість, вони швидше дозволяють конфліктні ситуації, вміють підтримувати конструктивні відносини з різними людьми: і з тими, які їм в цілому подобаються, і з тими, які у них не викликають глибокої симпатії; більш стримано ставляться до недоліків інших людей.

Якщо кількість знаків „±” перевищує 30-40% (від загального числа знаків), то таку людину можна віднести до типу, що невпевнена. Така кількість знаків „±” може бути у людини, що переживає кризу у своєму житті, а також свідчити про нерішучість як рисі характеру (коли людині важко приймати рішення, він довго сумнівається, розглядаючи різні варіанти).

Що стоїть за застосуванням людиною оцінки „?” Щодо своїх характеристик?

Наявність знаку „?” при оцінці ідентифікаційних характеристик говорить про здатність людини переносити ситуацію внутрішньої невизначеності, а значить, побічно свідчить про здатність людини до змін, готовності до змін.

Даний знак оцінки використовується людьми досить рідко: один або два знаки „?” Ставлять тільки 20 % обстежуваних.

Наявність трьох і більше знаків „?” при самооцінюванні передбачає у людини наявність кризових переживань.

У цілому використання людиною при самооцінюванні знаків „±” і „?” є сприятливою ознакою хорошої динаміки консультативного процесу.

Застосовують ці знаки люди, як правило, швидше виходять на рівень самостійного вирішення власних проблем.

Додаток Е

Карта аналізу навчально-трудової діяльності учнів

Профіль трудового навчання: _____

Компетентності	ППП учня									
1. Знання техніки безпеки										
2. Знання і вибір інструменту та обладнання										
3. Знання матеріалів										
4. Вміння користуватися інструментом і обладнанням										
5. Виконання прийомів роботи										
6. Вміння орієнтуватися в завданні										
7. Уміння планувати роботу										
8. Якість виконаної роботи										
9. Швидкісні навички										
10. Уміння здійснювати контроль										
11. Уміння організовувати свою роботу										
12. Культура праці										
13. Рівень самостійності										
Середній бал										

Всі критерії (знання, уміння і навички, які діагностуються) оцінюються за 10 бальною шкалою.

Додаток Ж

Карта відстеження особливостей особистості та розвитку трудових
можливостей учнів зі зниженим слухом

Учня _____ класу

Профіль трудового навчання: _____

Особливості особистості та трудової діяльності учня

Цільова сторона діяльності:

1. Засвоєння техніко-технологічних знань _____
2. Засвоєння кінцевої мети роботи _____
3. Засвоєння плану роботи з пояснення вчителя _____
4. Самостійне планування роботи учнем _____

Виконавча сторона діяльності:

5. Сформованість знань з основних технологічних операцій _____
6. Самоконтроль _____
7. Застосування в роботі раніше засвоєних знань (правил безпеки, знань про прийоми та етапи виконання різних завдань та ін.) _____
8. Наявність соматичних дефектів, нервових і психічних хвороб (зір, слух, парези, захворювання внутрішніх органів та ін.) _____

Енергетична сторона діяльності:

9. Ставлення до трудової підготовки з даної професії:
 - а) під час теоретичного навчання _____
 - б) в процесі практичної роботи _____
10. Працездатність:
 - а) швидко втомлюється;
 - б) середня працездатність;
 - в) висока працездатність.
11. Характерні емоції, які проявляються в процесі трудової діяльності:
 - а) негативні;
 - б) нейтральні;
 - в) позитивні.

12. Прояв вольових якостей (реакція на недоліки і труднощі в роботі):

- а) спокійно і самостійно намагається подолати труднощі;
- б) збуджується, проявляє незадоволення, але труднощі долає;
- в) долає труднощі тільки за допомоги вчителя ;
- г) не долає труднощі, відмовляється працювати.

Додаткові відомості про особливості навчально-трудої діяльності учня та його поведінки _____

Примітка. Відомості пунктів 1, 2, 3, 4,5, 6, 7 оцінюються за 5-бальною системою, у 8 та 9 записати відповідь, а в решті запитань слід обрати одну з запропонованих відповідей.

Вчитель _____

Додаток 3

Тест «Міркуємо про життєвий досвід»

Мета: виявити рівень моральної вихованості учнів.

Послідовність проведення

Для успішного проведення тесту необхідна абсолютна тиша, анонімність (можна лише вказати статеву приналежність, поставивши в кутку аркуша літеру «х» – хлопчик, «д» – дівчинка).

Попередньо готуються аркуші для більш зручного підрахунку результатів.

Важливо простежити, щоб під час тестування атмосфера сприяла зосередженості, щирості, відвертості.

Запитання тесту повинні бути прочитані по черзі рівним монотонним голосом, щоб інтонаційна насиченість не впливала на вибір відповіді.

Учням пропонується обрати одну з трьох запропонованих відповідей і позначити її в графі (а, б, в) знаком «+».

Запитання

1. На дорозі стоїть однокласник. Тобі треба пройти. Що ти зробиш?
 - а) Обійду, не потурбувавши його;
 - б) відстороню його й пройду;
 - в) залежить від настрою.
2. Ти помітив серед гостей непоказну дівчинку (хлопчика), що самотньо сидить осторонь. Що ти зробиш?
 - а) Нічого, це не моя справа;
 - б) не знаю заздалегідь, як складуться обставини;
 - в) підійду й неодмінно заговорю.
3. Ти спізнюєшся в школу. Бачиш, що комусь стало погано. Що ти зробиш?
 - а) Поспішу в школу;
 - б) якщо хтось кинеється на допомогу, я теж підійду;
 - в) зателефоную «03», зупинятиму перехожих...
4. Твої сусіди літнього віку переїжджають у нову квартиру. Як ти вчиниш?
 - а) Запропоную свою допомогу;
 - б) я не втручаюся в чуже життя;
 - в) якщо попросять, я, звичайно, допоможу.
5. Ти довідався, що твого однокласника несправедливо покарано. Як ти вчиниш у цьому випадку?
 - а) Дуже розгніваюся й називатиму кривдника поганими словами;
 - б) нічого: життя взагалі несправедливе;
 - в) заступлюся за скривдженого.
6. Ти черговий. Підмітаючи підлогу, ти знайшов гроші. Що ти зробиш?
 - а) Вони мої, оскільки я їх знайшов;
 - б) завтра запитаю, хто їх загубив;

- в) можливо, візьму собі.
7. Ти пишеш контрольну роботу. На що ти розраховуєш?
- а) На шпаргалки;
- б) на втому вчителя: а раптом пощастить?
- в) на власні знання.
8. Ти прийшов на прибирання школи й бачиш, що всі вже працюють. Що ти робиш?
- а) Потиняюся трохи, потім видно буде;
- б) іду негайно додому, якщо не будуть відзначати присутніх;
- в) приєднаюся до когось, почну працювати з ним.
9. Якийсь чарівник пропонує тобі влаштувати твоє життя без необхідності вчитися. Що ти йому відповіси?
- а) Погоджуся з вдячністю;
- б) спочатку довідаюся, скільком він забезпечив існування у такий спосіб;
- в) відмовлюся рішуче.
10. Учитель просить тебе виконати громадське доручення. Виконувати його не хочеться. Як ти вчиниш?
- а) Забуду про нього, згадаю, коли вимагатимуть звіт;
- б) виконаю, звичайно;
- в) уникатиму, спробую знайти причини, щоб відмовитися.
11. Ти був на екскурсії в чудовому, але маловідомому музеї. Чи повідомиш ти комусь про це?
- а) Виберу цікаві й передам;
- б) непотрібних книг у мене немає;
- в) якщо всі принесуть, я теж децю виділю.
20. Коли ти чуєш про подвиг людини, що найчастіше спадає тобі на думку?
- а) У цієї людини був, звичайно, свій особистий інтерес;
- б) людині просто пощастило прославитися;
- в) поважаю таких людей і не перестаю захоплюватися ними.

Обробка отриманих результатів. Кількість виборів, зроблених школярами в кожному випадку, необхідно підрахувати й виразити у відсотковому відношенні до загальної кількості учнів.

Показником, що свідчить про достатню моральну вихованість учнів, є кількість виборів від 1.0 і більше в таких варіантах:

Графа а. Порахувати «+» на запитання 1,4, 11, 12, 18, 19.

Графа б. Порахувати «+» на запитання 6, 10, 13, 15, 16.

Графа в. Порахувати «+» на запитання 2, 3, 5, 7, 8, 9, 14, 17, 20.

Показником, що свідчить про певну аморальну орієнтацію, егоїстичну позицію, є кількість виборів від 10 і більше в таких варіантах:

Графа а. Порахувати «+» на запитання 2, 3, 6, 7, 9, 10, 13, 15, 16, 17,20.

Графа б. Порахувати «+» на запитання 1, 4, 5, 8, 14, 18, 19.

Графа в. Порахувати «+» на запитання 11, 12.

Показником, що свідчить про несформованість моральних відносин, нестійке, імпульсивне поводження, є кількість виборів, де перевага чітко не виявляється.